

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II
Кафедра історії та суспільних дисциплін

Реєстраційний № _____

Кваліфікаційна робота
Додатки до етнографії с. Гать

Леврінц Інгрід Дежевна

Студентка IV-го курсу

Освітня програма: 014 «Середня освіта (Історія)»

Ступінь вищої освіти: бакалавр

Тема затверджена Вченою радою ЗУІ

Протокол № 7 /27 жовтня 2020 року

Науковий керівник:

Кейс Б. Г., доктор філософії у галузі
етнографії

Завідувач кафедру

Чотарі Ю.Ю, к.і.н., в.о. доцент

Робота захищена на оцінку _____, «___» _____ 202_ року

Протокол № _____ / 201_

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II
Кафедра історії та суспільних дисциплін

Кваліфікаційна робота
Додатки до етнографії с. Гать

Ступінь вищої освіти: бакалавр

Виконала: студентка IV-го курсу

Леврінц Інгрід Дежевна

Освітня програма 014 «Середня освіта
(Історія)»

Науковий керівник: Кейс Б. Г., доктор філософії у галузі
етнографії

Рецензент: Часар І.С.,
викладач

Берегове
2021

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

Történelem és társadalomtudományi Tanszék

ADALÉKOK GÁT NÉPRAJZÁHOZ Szakdolgozat

Képzési szint: alapképzés

Készítette: Lőrinc Ingrid

IV. évfolyamos hallgató

Képzési program: 014 Történelem

Témavezető: Kész Barnabás

PhD

Recenzens: Császár István

Főiskolai oktató

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
I. РОЗДІЛ. ЛІТЕРАТУРНИЙ ПЕРЕГЛЯД.....	8
1.1. Процес фольклорного дослідження.....	8
1.2. Текстологія фольклору.....	10
1.3. Народна казка	11
1.4. Легенда	13
1.5. Правдива історія	14
1.7. Народна грамотність	15
II. РОЗДІЛ. НАРОДНІ КАЗКИ В ГАТІ.....	17
2.1. Казка про доля	18
2.2. Кумедна казка	19
2.3. Казки-новели.....	20
2.4. Глузування села	23
III. РОЗДІЛ. ЛЕГЕНДИ В ГАТІ	26
3.1. Історичні легенди	26
3.2. Місцеві легенди	27
3.3. Легенди про переконання	27
IV. РОЗДІЛ. ПРАВДИВІ ІСТОРІЇ В СЕЛІ.....	30
4.1. Історії з «фоно».....	30
4.2. Смішні історії.....	32
4.3. Повчальні історії.....	35
V. РОЗДІЛ. НАРОДНА ГРАМОТНІСТЬ В СЕЛІ.....	38
5.1. Грамотність в предметах.....	38
5.2. Селянські рукописи	40
РЕЗЮМЕ НА УГОРСЬКІЙ МОВІ	45
РЕЗЮМЕ.....	47
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	49
ДОДАКИ	52

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS	6
I. FEJEZET. SZAKIRODALMI HÁTTÉR FELTÁRÁSA	8
1.1. A folklórkutatás folyamata	8
1.2. A szövegfolklór	10
1.3. A népmese	11
1.4. A monda	13
1.5. Az igaz történet.....	14
1.6. Népi írásbeliség	15
II. FEJEZET. NÉPESÉK GÁTON.....	17
2.1. Sorsmese.....	18
2.2. Tréfás mese.....	19
2.3. Novellamese	20
2.4. Rátótiádák.....	23
III. FEJEZET. MONDÁK GÁTON	26
3.1. Történeti monda.....	26
3.2. Helyi monda	27
3.3. Hiedelemmondák.....	27
IV. FEJEZET. IGAZ TÖRTÉNETEK A FALUBAN	30
4. 1. Történetek a fonóból.....	30
4.2. Mulatságos históriák.....	32
4.3. Oktató történetek	35
V. FEJEZET. NÉPI ÍRÁSBELISÉG A TELEPÜLÉSEN.....	38
5.1. Tárgyakra írt jelzések	38
5.2. Parasztkéziratok.....	40
ÖSSZEFOGLALÓ	45
PE3IOME.....	47
FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM JEGYZÉK.....	49
MELLÉKLETEK.....	52

BEVEZETÉS

Munkám témája adalékok Gát néprajzához. A téma kiválasztásakor az volt a célom, hogy az eddig még nem, vagy kevésbé feltárt néprajzi elemeket bemutassam, amely a jövőben egy további kutatás és/vagy kiadvány alapjául tud szolgálni.

Szakdolgozatom szerkezetileg öt részre oszlik. Az első fejezetben a szakirodalmi háttér áttekintésével foglalkozom. Majd a következő fejezet sorai között a feltárt néprajzi kincseket jegyzem le, elemzem és csoportosítom a szakirodalmi értelmezés szerint.

Munkám aktualitása abban rejlik, hogy a népköltészeti alkotások megőrző s egyben állandó alakító tényezőként vannak jelen a közösségek életében. Különböző műfaji formákban mutatja be a hallgatóság részére a társadalmi különbségek találkozási pontjait, s egymásra hatását. A népköltészet reprezentálja a történelmi folyamatokat és a változások hagyománnyal alkotott kapcsolatát. A néprajz változásához hozzájáruló tényezők (történelmi, politikai, gazdasági, vallási, stb.) hatását követően az idők során merülnek feledésbe néprajzi motívumok és elemek, s ezzel egyidejűleg alakulnak ki újak. Ennek érdekében, fontos még most feltárni, lejegyezni, értelmezni a község népszokásait s az, ahhoz társuló szövegfolklórt.

A kutatás tárgya a község néprajzán belül a helyi szövegfolklór sajátosságainak, sokszínűségének a bemutatása, s azok tudományos besorolása, elemzése.

A beregszászi járási Gát község, a vidék egyik legnagyobb magyarlakta települése a hajdani Szernye mocsár – más néven Gáti-tó – nyugati szélén található Árpád-kori eredetű falu.¹

Szülőfalum Ukrajna legnyugatibb megyéjében, Kárpátalján helyezkedik el Ukrajna és Magyarország államhatárának közvetlen-közelében, a Beregszász – Munkács állami jelentőségű autópályá felé. Területe 4200 ha. Lakosainak száma – a településhez tartozó, mintegy két kilométerre fekvő Csikósgoronddal együttvéve – 3122 fő, többségében magyar ajkú lakossággal.²

Az 1374. évi beregszászvégardói határjárásról szóló oklevél Gaath falut már, mint Jánosival szomszédos és határos települést említi. Neve a „gát” (töltés) főnévből keletkezett, valaha a mocsaras helyeken áthaladó utakat is gátnak nevezték.³

A település legősebb része a Mércse-patak bal partján a *Szege*n épült. A Beregi – Tiszahát, egy kárpátaljai kistáj, központi részén fekszik Gát, amelynek peremsüllyedéke a mára lecsapolt Szernye-mocsár területe.⁴

A munka során célul tűztem ki egy átfogó munka elkészítését. Kutatásom további célja a Gáton napjainkban élő és/vagy korábban élő népszokásokhoz fűződő szövegfolklórbeli elemek feljegyzése.

¹ Lehoczky 1831: 81-82.

² Gáti Előjárói Hivatal adatai, 2021.

³ Kopasz 2020.

⁴ Botlik 2001: 214.

A munka feladata az összegyűjtött népszokásokhoz és hagyományokhoz fűződő szöveges folklórelemek értelmezése és elemzése.

A munka során megismerkedtem a kutatástörténettel, s témával foglalkozó legfontosabb szakirodalmi tételekkel. A kutatás módszerül a szakirodalom feldolgozása, irányított beszélgetések és mélyinterjúk szolgáltak. A kutatást hólabda módszerrel végeztem: a minél hitelesebb eredmények elnyerése céljából, olyan személyeket választottam ki a községben élő lakosok közül interjúalanyak, akik őslakosok Gáton, idősök, s a helyi kultúrát, szokásokat jól ismerő, a kultúrát ápoló személyek. A kutatás helyül a mélyinterjúk során az adatközlő otthona szolgált minden esetben. Majd munkám során a terepkutatás gyűjtésének elemzése következett.

Munkám hipotézise az, hogy a szövegfolklor és elemei, illetve az így gyakorolt hatások, az átörökölt elemek segítettek abban, hogy Gát községben nemzedékről, nemzedékre való szájhagyomány útján terjedő átadással a község nemzeti és lokális identitása megmaradjon és erősödjön. Ezáltal a népszokások és hagyományok részeként, a szövegfolklor elemei: a népmesék, a népmondák, az igaz történeteket fennmaradása megtartó erővel bírtak és bírnak Gáton. További feltételezésem, hogy e szövegek segítették a lakosokat a kollektív és egyéni válsághelyzetek túlélésében, a társadalmi igazságosság megfogalmazásában.

A kutatás eredményeinek gyakorlati hasznosulása, hogy a község és térség, helytörténeti iskolai oktatásának alapjául szolgálhat majd. A munka továbbá rálátást ad a Szernye-mocsár vidékének kutatói számára, a gáti szövegfolklorról s összehasonlítási alapul tud szolgálni a szomszédos vagy hasonló település vizsgálatokor.

A dolgozat szerkezetileg a következő elemekből áll: bevezetés, öt fejezet, összefoglalás, 51 oldal szöveget, 8 képet, 3 darab függelék tartalmaz.

I. FEJEZET

SZAKIRODALMI HÁTTÉR FELTÁRÁSA

A népi kultúra vizsgálatával foglalkozó történeti társadalmi tudományok egyik ága a néprajz.

A kutatók a hagyományos kultúrát három különböző nagy területre bontják, s ennek tükrében csoportosítják: szellemi kultúra, anyagi kultúra, népi társadalom. A szellemi kultúra a paraszti kultúra szellemi megnyilvánulásait öleli fel, tárgyas megnyilvánulása szóban, énekben, zenében és gesztusokban történik.⁵ Az anyagi kultúra olyan eszközöket és tárgyakat foglal magában, mely a népi gazdálkodás, a hozzájuk kapcsolódó felhasználási mód, a különböző szokások és hagyományok tárgyi eszközeit képezik.⁶ A népi társadalom a különböző társadalmi viszonyok összességét ötvözi.⁷

A folklór (népi tudás) mindezek közül magában foglalja a társadalmi tudat egészét. Beleértve az élet fordulópontjaihoz kapcsolódó hagyományok és szokások összességét (a születéssel-, házasságkötéssel-, temetkezéssel kapcsolatos hagyományok), a ciklikusan ismétlődő ünnepekhez kötődő szokásokat (karácsony, húsvét, pünköszt, böjt, stb.) továbbá a lírai, dramatikus és epikus műveket, mely szájhagyomány útján terjednek (néptánc, népmese, népmonda, imák, versek, stb.) és a népi hiedelemrendszert. A folklór hordozója, őrzője és továbbadója a nép. Terjedése a 20. századig szájhagyomány útján történt. Majd megjelent a népi írásbeliség, mint terjedési forma.⁸

A szövegfolklór a népi kultúra kapcsán eldalolt, elmondott és lejegyzett elemeket foglalja magában és értelmezi. A szövegfolklór részét képezik a népmesék, a népmondák, a vallásossághoz és hiedelemvilághoz fűződő imádságok és rigmusok, kéziratos jegyzékek.⁹

Kutatómunkám jelen fejezetében dolgozom fel a folklórkutatáshoz elengedhetetlen műveket, illetve a szövegfolklór elemeinek szakirodalmi értelmezését s azok csoportosításának, elkülönítésének támpontjait vizsgáló műveket.

1.1. A folklórkutatás folyamata

Az évek során a folklórkutatók feltárásai rendre bebizonyították, hogy a különböző műveltségi elemek terjedésének a politikai vagy földrajzi határok nem jelentenek akadályt. Ha górcső alá vesszük azt, hogy az anyagi kultúra magában foglalja az elmúlt korok mindennapjaihoz elengedhetetlen

⁵ Ortutay 1981: 438.

⁶ Ortutay 1977: 108.

⁷ Ortutay 1980: 731.

⁸ Kész 2020: 7.

⁹ Berze-Nagy 1935: 14.

eszközöket (lakás, viselet, gazdálkodási eszközök, stb), s figyelembe vesszük, hogy a szellemi kultúra öleli fel a életfordulópontjaihoz kapcsolódó szokásokat és a népköltészeti kincseket, akkor látjuk, hogy a néprajzkutatás elengedhetetlen ahhoz, hogy értelmezni tudjuk a különböző községek, tájak, régiók vagy etnikumok múltját, s ezek egymásra gyakorolt történelmi társadalmi kapcsolatát.¹⁰

A folklorisztika, a folklór tudományos tanulmányozása, mely vizsgálja a népköltészet, a népzene és néptánc, népművészet, népi hitvilág és népszokások külön-külön való jelenségét, s egymással alkotott kapcsolatát.¹¹

Ferenczi Imre néprajz- és tájkatató szerint, a néprajzkutató és a néprajzkutatás során elsőszámú feladata, hogy meghatározásra kerüljön a kutatót vidékre, tájra, községre jellemző műveltségi összetevők és domináns jegyek összessége.¹²

Az általam kutatót Gát község különös jegyei között elsőként szeretném kiemelni a Szernye-mocsárt, mely a község létét és fennmaradását mindig is meghatározta. Hiszen a mocsár mentette meg a környék és Gát lakóit a tatárjáráskor, majd mezőgazdasági munkálatokra is alkalmassá válva segítette és segíti elő a község lakóit.¹³ Illetve az, hogy központi útszakaszon helyezkedik el, fontos gazdasági jelentőséggel bír napjainkban a község számára, hiszen a megmunkált, megtermelt készítményeiket tudják a község lakói az útmentén értékesíteni. Továbbá különös és meghatározó jellemzőként véltem feltárni a mezőgazdasági munkák folyamatait, a társas munkákat, amelyek teret és lehetőséget biztosítottak a szájhagyományban még élő szövegfolklor különböző műfaji elemeinek a kialakulásához, fejlődéséhez, terjedéséhez. A térség domináns jegyei között megemlítenő az életfordulópontjaihoz kapcsolódó népszokásokat és hiedelmeket, közösségi, s a paraszti társadalom és a felsőbb társadalmi rétegek közötti kapcsolat.

Az egyedi jegyek meghatározását követően az időintervallumot kiválasztva, a paraszti életmódhoz szorosan kapcsolódó témaköröket kell letisztázni.¹⁴

Ezzel kapcsolatban Gáton a néprajzhoz szorosan kötődve kell megemlíteni a paraszti életmód különböző színtereit: közösségi fonó munkálatok, regrutabál (vagy ahogy Gáton mondják: *regutabál*) és táncos multságok, a mezőgazdasági munkák, a parasztember és a felsőbb társadalmi réteg (földesúr) kapcsolata.

Az eredményes néprajzkutatás következő komponense az adott térség néprajzkutatóival, és azok munkáival, a területről szóló szakirodalmakkal való megismerkedés. A szakmai feltárást

¹⁰ Ferenczi 1965: 230.

¹¹ Ortutay 1979: 189.

¹² Ferenczi 1965: 231.

¹³ Botlik 2001: 27.

¹⁴ Ferenczi 1965: 232.

követően az anyaggyűjtés mélyíti el a kutatott témaköröket. A kutatás végéhez közeledve pedig a feltárt és gyűjtött anyagok, kulturális elemek vizsgálata és összehasonlítása következik.¹⁵

Kutatásomhoz kapcsolódóan szeretném kiemelni a személyes konzultációimat Kész Barnabással és Kész Margittal, Zubánics Lászlóval, Király Katalinnal. Továbbá a szakirodalmi háttér megismerkedése során Botlik József, Lehoczky Tivadar, Gönyey Ébner Sándor, Kész Barnabás, Kész Margit, Zubánics László, Dupka György, Espán Margaréta, Penckóferné Punykó Mária, Kopasz Gyula, Kopasz Vivien Meláni és Lőrinc Róbert kutatásaival ismerkedtem meg.

Az anyaggyűjtésemkor a községben idős, őslakos személyeket hólabda módszerrel felkeresve, irányított beszélgetéseket és lekérdezéseket végezve tárom fel a témaköröket.

A szakirodalmi áttekintés és a tudományos konzultációk, illetve az anyaggyűjtésem alkalmával feltárt új ismereteket a néprajzkutatási anyagok és szempontok szerint csoportosítottam, értelmeztem, elemeztem.

1.2. A szövegfolklor

A szövegfolklor a népi kultúra kapcsán eldalolt, elmondott és lejegyzett elemeket foglalja magában és értelmezi. A szövegfolklorhoz kapcsolódó folyamatok a szöveggyűjtés, szövegrögzítés, szövegfeldolgozás majd szövegközlés. A szöveggyűjtés a népköltési alkotások élőszóban eldalolt vagy elhangzott írásban, az elmúlt időszakban hangban vagy videóban rögzített folyamata. A szövegfeldolgozás a különböző népköltészeti alkotások és elemek átfogalmazása, megzenésítése, dramatizálása, megzenésítése. A szövegközlés az élőszóban elhangzott vagy eldalolt alkotások, visszaemlékezések nyomtatott vagy írásbeli publikálása.¹⁶

A szövegfolklor elemeinek tanulmányozásakor fontos és elengedhetetlen megismerkedni a szövegek tartalmi és szövegszerveződési tényezőivel.

A szövegfolklor részét képezik, s egyben segítik elkülöníteni a különböző elemeket, a szövegfolklor különböző műfajai és azok alműfajai. A szakirodalmi megállapítások szerint ilyen műfajnak tekintjük a népzene, népmesét, a népmondát, a vallásossághoz és hiedelemvilághoz fűződő imádságokat és rigmusokat, kéziratos jegyzékeket, igaz történeteket.

Ezek a szövegfolklorhoz kapcsolódó műfajok egymagukban, önállóan is külön műfajként, a néprajz egyik ágaként foglalnak magukba sajátos, más műfajokra nem jellemző elemeket. Továbbá

¹⁵ Ferenczi 1965: 232.

¹⁶ Ortutay 1982: 112.

rendelkeznek alműfajokkal. Mindezen túl, nemcsak a szövegfolklor alműfajaként vannak jelen a néprajz világában, hanem gyakran önálló tudományként vizsgálnak a kutatók különböző megközelítések tekintetében alműfajokat (pl. a népzene szöveges és zenei vizsgálata).¹⁷

A szövegfolklor műfajainak egyenkénti vizsgálta egy külön tanulmányt érdemelne, így az elkövetkező alpontok soraiban szeretném szakirodalmi feltárás alapján vizsgálni azokat a műfajokat, melyek Gáton is megjelennek, s munkám során taglalni tudom azokat.

1.3. A népmese

A néprajz és a szövegfolklor egyik leggazdagabb alműfaja, a népköltészet egyik legszínesebb rétege a népmese. A népmesén belül a különböző korszakok és idők, események más-más műfajban jelennek meg, mégis közös bennük, s így általánosan jellemző a népmesére, hogy szerkezetileg, nyelvi stílusában, költői összetételében azonos. A népmese és a népmesekincs csodája abban rejlik, hogy a műmesével ellentétben itt nem minden lehetséges. Mindinkább a valós élet, a mindennapi gondok tükrözője, s mindezen túl magában foglalja, őrzi a mesét hordozó közösség múltját, jelenét, mindennapi életéhez köthető elemeit.¹⁸ Ezért is fontos része a történelemnek a folklor, s azon belül a népköltészet, beleértve a népmese világával.

Bár a műmesével ellentétben a népmese a valós világról ad tanúbizonyságot, a népmese is tartalmaz csodás motívumokat. Zárt rendszerként ezek a motívumok a hitvilág, a világról alkotott ősrégi kép formájában kerültek megőrzésre. A csodás elemek mellett megjelenik a hétköznapi élet, gazdálkodás, építkezés, halászat és vadászat, ünnepi emlékek. A népmese alműfajainak kategorizálásakor ezeket a csodás és mindennapi elemeket vizsgálták, azok gyakori megjelenését vagy épp hiányát.¹⁹

A népmese irodalmilag az egyik legterjedelmesebb epikai műfaj. Alkotóelemei a meseelem, epizód és a mesemotívum. A népmese elemei közé soroljuk az ismétléseket, melyek a hangsúlyozás célját szolgálják, a párbeszédet, a sztereotípiát, a névmások felhalmozását, illetve egy-egy archaikus mondatfűzést. A népmesei motívumok között tartjuk számon a legkisebb szerkezeti egység összekapcsolását más elemekkel.²⁰

Bár minden népmese más és más, szerkezetileg többnyire azonos struktúrával rendelkezik, melynek köszönhetően elhatárolódik a többi műfajtól. Nagy Olga álláspontja szerint, a meseszerkezet

¹⁷ Banó 1988: 561.

¹⁸ Banó 1988: 19.

¹⁹ Erdélyi 2013: 42-49.

²⁰ Banó 1988: 25.

kezdetén nehézség, kihívással kell szembe nézni, majd a bonyodalmat követően „*minden jó, ha a vége jó*”. Ez alkotja a mesemagot, mely kezdő és záró formulákkal egészül ki.²¹

Mint ahogy a fentiekben is említésre került a meseelemek és mesemotívumok gyakorisága vagy hiánya által a népmese alműfajokra tagolódik. A népmese alműfajaiként tartjuk számon: mitikus vagy valódi mese, ide tartoznak a tündérmesék, hősmesék, varázsmesék, hiedelemmesék. Szintén népmesei alműfaj a legendamese, novellamese (további csoportja a sorsmese és rablómese), állatmese, tréfás mese, rátótiáda.²²

A mitikus vagy valódi mese a népmese egyik legősibb formája. Ide kapcsolódik a tündérmese, melynek nélkülözhetetlen része a csodás elem. A szegények, elesettek, rászorulóknak fölött mindig győzedelmeskedik a jóság és az igazság. Ki kell emelni motívumai közül a háromszori ismétlést, egy-egy új motívum becsatornázást a terjedelem bővítésének érdekében. A tündérmesékhez kapcsolódik a hősmese. Banó állítása szerint, „*A hősmesék a tündérmese műfajának legarchaikusabb csoportját képezik*”. A hős vagy hősnő emberfeletti tulajdonságokkal bír.²³

A legendamese alműfajilag a legközelebb áll a tündérmeséhez. Kialakulását nagyban meghatározta a keresztény értékrend és hiedelemvilág. A magyar néprajzhoz kapcsolódó legendamesék befolyást gyakoroltak a keresztény, mélyen vallásos emberek életéről, történeteiről szóló legendák terjedésére. A legendamesék elemei abban különböznek, hogy csodatevői hús-vér emberek.²⁴

A novellamese, eltérve a tündérmesétől, már nem foglal magában csodás elemet. Kereteit a kezdő és záró formulák adják. Tartalmilag azonban a csoda és varázslat helyett a furfangosság, az eszesség, a gyors észjárás kerül nagyító alá. Rendszerint a mese végére minden jól alakul. A mese főhőse eléri célját. A novellamese részét képezi a sorsmese és rablómese. Nevéből kiindulva a sorsmese középpontját a sorsszerűség, szerencse áll, mely bizonyos tekintetben nézve csodás elemnek minősül. A rablómese bár közel áll a rablótörténetekhez, azért a mesék csoportját alkotja, mert elemei és szerkezete a mesei elemekkel és szerkezettel azonos.²⁵

Az állatmese a mesei alműfajok egyik, ha nem a leginkább elkülönült formája. Hiszen a csodás elem egyoldalúan van jelen, az állatvilág oldalán. Az állatok beszélni tudnak, s más emberi tulajdonságokkal is rendelkeznek. Rendszerint egy személyiségtípust vagy tulajdonságot formálnak

²¹ Nagy 1978: 249.

²² Kósa 2001: 134.

²³ Banó 1988: 44-46.

²⁴ Polner 2008: 387.

²⁵ Banó 1988: 51.

meg. A cselekmény mozgatórugói mégis az emberek. Általában morális tanulssággal zárul, hangvétele valamelyest humoros.²⁶

A tréfás mese a csodás elem majdnem teljes hiányát foglalja magában. Jellegét tekintve komikus, vicces elemeket tartalmaz. Hozzá tartozik még az ostoba ördögről alkotott mesék, melyben az ördög buta és nevetséges, míg a másik szereplő a furfangos és eszes, gyakran szegény, ember. A tréfás mesében a humor és a komikus epizódok nemcsak megjelenő elemek, hanem központi részét képezik a mesének.²⁷

A rátótiáda vagy falucsúfoló a népmese alműfajaként gúnyos, csúfos, humoros történetek foglal magában egy adott községről vagy közösségről. A történet középpontjában általában az adott község tudatlansága, tájékozatlansága vagy épp egy adott, csak a falura jellemző tulajdonság áll. A falucsúfolókat legtöbbször szomszédos falvak, versengő települések költötték a másokra.²⁸

A falucsúfolók a frappáns hangvételen túl, ad egyfajta rálátást az adott község értékrendjére, magatartására, sajátos gondolkodásmódjára. Fő jellemzője a tartalom túlzása, a dolgok felnagyítása. A falucsúfoló lehet egy állandósult szókapcsolat, egy rövidebb történet, rigmus, vers.²⁹

1.4. A monda

A Magyar Néprajzi Lexikon értelmezése szerint, a monda a legszűkebb értelemben véve prózai elbeszélő műfajként a népköltészet egyik formája. Tágabb értelemben véve, a nép világképét, történeti-földrajzi ismereteit, világképét foglalja össze epikus történetekbe. A mesével ellentétben, a társadalom igaznak tartja a mondát, igazságot állít mögé. Míg a mese szórakoztató jellegű, a monda okít, tanácsot ad. Terjedelmét tekintve a monda rövidebb a mesénél. Tartalmi vizsgálatokat tekintve a monda alműfajai között tartjuk számon a hiedelemmondát, az eredetmagyarázó mondát, a történeti mondát, a természeti mondát és a helyi mondát. Elterjedt még a vándormondák és hősmondák csoportosítás is.³⁰

A mondakutatás során elengedhetetlen megemlíteni azok a folyamatokat, mint a közlés, fabulat és memorat.

A közlés a mondakutatásban a társadalom, a nép történeti, természeti szemléletéről, világnézetéről és hitvilágról értekezik. A közlés megjelenhet, a monda kialakulásának előzményeként,

²⁶ Király 1970: 212.

²⁷ Balassa – Ortutay 1980: 349.

²⁸ Banó 1988: 63.

²⁹ Vajda 2006: 29.

³⁰ Ortutay 1980: 558.

s jelen lehet a monda utolsó fázisában. C. W. von Sydow svéd származású néprajz- és mondakutató szerint, két főcsoportot különböztetünk meg a közlés esetében: olyan közlést mely állítást közöl s olyan közlést mely tanít, tanácsot ad, vagy épp tilt, parancsol. Szintén von Sydow nevéhez fűződik a fabulat elhatárolása. A mondán belüli rövid elbeszélést tekintjük fabulatnak. A memoratban egyes szám első személyben beszél az adatközlő, s főként természetfeletti élményeiről ad számot. A memorat a köztudatban könnyen válhat fabulattá.³¹

A hiedelemmonda alapját és fő alkotóelemét a hiedelmek, babonák, mitikus dolgok adják. S ezeket közlik epikus megfogalmazásban. Csoportosításuknál figyelembe kell venni a tartalmi tényezőket és központi szereplőket: ördög, boszorkány, kísértet, élet a túlvilágon, természetfeletti erővel rendelkező élő személy, gyógyítók, házikígyó.³²

A hiedelemmonda kapcsán Voigt Vilmos javaslatára sorolták a komplex mondák közé. Hiszen motívumai nemcsak állandósultak, de más motívumokkal is kapcsolódtak. Szerkezetét tekintve változékony, emiatt a magyar mondakutatók 3 különböző kategóriába sorolják szerkezetileg a hiedelemmondákat. Motívumait tekintve addiktív módon épül fel az a hiedelemmonda, melynek háttérében gazdag hiedelemvilág áll. A fabulat jellegű hiedelemmondák állandó, változatlan motívumokból épülnek fel. A komplex jellegű mondák változatos, laza motívumok sokaságából épülnek fel.³³

Az eredetmagyarázó monda központjában az emberi élet és az őt körülvevő világ származásának, keletkezésének kérdése és az arra adott válaszok állnak.

A történeti monda nevéből eredően a történelmi személyekhez, eseményekhez, helyszínekhez kapcsolódó történeteket foglalja magában. A természeti monda vagy természetmagyarázó monda a természeti képződmények létrejöttét beszéli el. A helyi monda emberi építmények történetét és keletkezését meséli el.³⁴

1.5. Az igaz történet

A feltárt szakirodalmak kutatói mind azonos álláspontot képviseltek az igaz történet kapcsán. Véleményük szerint az igaz történet, mint műfaj mindig is létezett a mese, monda, a népköltészet különböző műfajai mellett. Tematikáját tekintve az igaz történet változatos, de a történet egy nem hétköznapi, nem megszokott, újkeletű dolog, esemény, történés köré épül. Az igaz történet lényegét

³¹ Ortutay 1980: 575.

³² Pócs 2014: 278. / Ilyefalvi 2014: 89.

³³ Ortutay 1979: 544.

³⁴ Király 1975: 363.

adhatja egy pletyka, mint a népköltészet egyik válfaja. Szemlélve azt, hogy az igaz történet nem mindennapi eseteket, személyeket, tulajdonságokat tár fel, ezáltal képes szembesíteni a valósággal, az erkölcsi értékekkel a hallgatóságot.³⁵

Az igaz történetek a közösségek mindennapjait, a nem is olyan távoli múlt eseményeit mutatják be, rövid, humoros, csattanóval végződő formában. Átadva saját vagy mások élményeit, tapasztalatait az igaz történet példázattá válhat.

Az igaz történet által könnyen megismerjük a szóban forgó személyt, települést, környezetet, s főként rálátást nyerünk a történet közösségének erkölcsi értékeire.

Dobos Ilona erdélyi néprajzkutató az egyetlen, aki az igaz történetről, mint műfajról szakmai és gyakorlati megközelítésben ír. Álláspontja szerint, mint műfaj azért volt sokáig vitatott és nem egyértelműen letisztázva, mert a folklórkutatók a terjedelmesebb és sokszínűbb népmesék, népmondák világát gyűjtötték fel, s hétköznapi elbeszélések feltárásával nem foglalkoztak. Ebből adódóan nem ismert az igaz történet múltja.³⁶

Az igaz történeteket tartalmuk szerint csoportosíthatjuk:

- családi történet – egy felmenőről és annak tevékenységéről szóló történetek, mely által erősödik a családtagokban az összetartozás, a közös gyökerek érzete.
- mulatságos história – vidám, humoros töltetű történetek, összekapcsolódva az anekdotákkal
- erotikus és obszcén történetek – férfiak által kedvelt, humoros, erotikus jegyeket tartalmazó történetek.
- nevezetes személyekről szóló történetek – a történetek hősei a mindennapi megszokottól eltérő, akár különönc egyének.
- oktató célú történetek – az ilyen történetekben kerül leginkább előtérbe a közösségek értékrendje.³⁷

1.6. Népi írásbeliség

A népi írásbeliség, s a népi kéziratos könyvek, csak az utóbbi időben kaptak kiemelt szerepet. Mindazon túl, hogy a kéziratos könyvek leírva őrzik ezeket a kincseket, a versek és dalok árulkodnak az adott közösség hagyományairól is. A legtöbb esetben ezek a kéziratos könyvek gyűjteményként

³⁵ Dobos 1964: 194.

³⁶ Dobos 1964: 200.

³⁷ Banó 1988: 257.

szolgálnak: énekek, versek, dalok összeállításaként, s nem az adott írás továbbadása kapcsán kerültek lejegyzésre. A népi írásbeliség válfaja a dalgyűjtemény, naplók és rögzített feljegyzések.³⁸

A népi írásbeliség egyik legegyszerűbb formája az eszközökre, tárgyakra írt dátum, név, felirat. A nagyobb terjedelmű műveket két csoportra bonthatjuk:

- parasztkéziratok, melyek másolás alkalmával jöttek létre: kéziratos füzetek és könyvek, nótás és dalos könyvek (pl. vőfélykönyv, énekeskönyv, katonakönyv, emlékverses füzet),
- egyéni célokat kifejező prózai alkotások (pl. napló, levél, önéletrajz, parasztköltők munkái).³⁹

Kárpátalján hagyománya van a rövidebb feljegyzéseknek, temetési énekek és diktálás kéziratának, a vőfélykönyvnek, az emlékversírásnak.⁴⁰

Szakedolgozatom első fejezetében megismerkedtem a szakirodalmi hátérrel. Ahhoz, hogy eredményes munka szülessen, feltártam a szövegfolklor-kutatásának folyamatát. Ezt követően a népköltészeti alműfajok széles skálájával ismerkedtem meg, annak érdekében, hogy munkám során megfelelőképp tudjak csoportosítani és értelmezni a kutatásom során gyűjtötteteket.

³⁸ Balasa - Ujváry 1982: 3.

³⁹ Takács 1979: 262.

⁴⁰ Kész 2020: 123-124 / Nagy 1982: 8.

II. FEJEZET NÉPMESÉK GÁTON

Az olyan kisközösségekben, mint Gát község is, a korábbi évszázadokban a kisebb – nagyobb csoportosulások alkalmával szájról – szájra, nemzedékről – nemzedékre szálltak a különböző szövegfolklórbeli elemek. Ha csak az elmúlt század alkalmait vesszük sorba: a dísnóvágás, a burgonyavetés/*krumplivetés*, kapálás, kukoricahántás/*tengerisuházás*, szénagyűjtés, cérnávetés, keresztelők, esküvők, temetések előtti készülődés alkalmával, ahol akár 20-25 fő is összegyűlt, vagy a családok és szomszédságok összefogásakor egy-egy ház építésekor, ahol a munkálatok során akár 30 fő is munkálkodhatott egy udvaron. A közös munka, az egymás mellett töltött napok és hetek alkalmával, felcsendültek régi történetek, humoros esetek, mesék, mondák, versek és népdalok és persze az épp időszerű pletyka is.

Ezekben a munkálatok általában a fiatalok gyerekei is jelen voltak, besegítettek a munkálatokba, így ők is hallgatói, befogadói voltak a történeteknek, tanításoknak. S majd ezeket idővel ők is megosztották egymással, gyermekeikkel, unokáikkal. Ennek köszönhetően maradtak fenn, formálódtak a Gát községhez köthető népmesék, mondák, igaz történetek s a népi írásbeliség.

A XX. század második felében a gáti szövegfolklórt olyan hatások érték, melyek alkalmával változáson ment keresztül. A népmesék, mondák és igaz történetek esetében is változás figyelhető meg. Ilyen hatásként említeném meg a mezőgazdasági és falusi munkák változását, a párválasztás színtereinek módosulását, valamint a hiedelemvilág és a vallásosság párhuzamát.

Megváltozott a közösség mindennapi életvitele: gazdasági, kulturális, társadalmi átalakulások mentek végbe. Ezek a hatások azonban nem jelentik azt, hogy képesek lettek volna megsemmisíteni a szövegfolklórt.⁴¹ Az átalakulás kapcsán külön ki kell emelnem a gáti népi írásbeliség lerégibb emlékeit, a fejfákat melyek fejlődésén mentek keresztül. Míg a legrégibb fejfákon csak a név, és az elhunyt életének éveit voltak feltüntetve, később már születésének és halálának pontos napja, és páros éveinek száma, az elmúlt 20-25 évben már egy-egy igeversssel és a *Boldog Feltámadás Reménysége Alatt* (B.F.R.M.) vagy *Béke Poraira* (B.P.) leirattal is bővült a népi írásbeliség ezen formája (1. sz. melléklet).

Szakdolgozatom második fejezetében a kutatómunkám során gyűjtött és feltárt szövegfolklór elemeket jegyzem le, s értelmezem, elemzem azokat.

A népmesét, mint műfajt rendkívül nehéz behatárolni. Összetett jelenségként számos meghatározást találunk a szakirodalom között. Kiemelném a Magyar Néprajzi Lexikon értelmezését,

⁴¹ Kész 2016: 76.

mely szerint a népmese, „a szóbeli elbeszélő költészet legnagyobb műfajcsoportjainak egyike”. Az előbeszéd művészeteként az egyik legrégebbi költészeti formaként adja át a valós világ, az élet akadályait, tanulságos, humoros, örökérvényű igazsággal zárva. A népmeséket tartalmuk szerint csoportosítjuk: mitikus vagy valódi mese, ide tartoznak a tündérmesék, hősmesék, varázsmesék, hiedelemmesék. Szintén népmesei alműfaj a legendamese, novellamese (további csoportja a sorsmese és rablómese), állatmese, tréfás mese, rátótiáda.⁴²

Bruno Bettelheim értelmezése szerint a mese szimbólumokon keresztül éri el hallgatóságát. A folyamatosan, akár évszázadokon keresztül formálódó népmesék több ember lenyomatát hordozzák magukban. Egyszerű szavakkal dolgozzák fel, s adják át az élet nagy problémáit, különböző életszakaszokat, s azok buktatóit.⁴³

Az alábbiakban a Gáton gyűjtött meséket jegyzem fel. A gáti népmesekincs között sikerült népmesét, tréfás mesét, novellamesét és rátótiádákat gyűjtenem.

2.1. Sorsmese

A népmesék elemei között szerepel az erotikus vágy, vaskos kifejezések, indulatok. Tartalmilag a kezdetén bevezetés, a végén zárszó, a mesében párbeszéd található. További elemei között tartják számon az epizódot, mely önmagában is megállja a helyét.⁴⁴

Almát szeméért

Hol vót, hol nem vót, mese vót, volt eccer egy öreg ember nem ojan nagyon öreg, de volt ety fija, de gazdagok voltak, hát asz monta a fijának:

– *Nőssűj meg má, fijam!*

– *Ááá, ém még nem akarok megnőssűni. Gazdagok, komendát neki szegínyt, ijet-ojad, de a fijunak sénki nem teccett.*

– *Ááá, ő még nem akar megnőssűni.*

Na, telt, mút az idő. Dolgosztak. Majd ugy gondolta magába össze, hogy a fijura rájöt, hogy mos má meg akarna nőssűni. Apám, meg akarnék nőssűni.

– *Jó van, fijam, nőssűj.*

⁴² Banó 1988: 19.

⁴³ Fischer 2001: 6.

⁴⁴ Banó 1988: 33.

– *De tuggya mit, apám, aggyon nekem két szekér almát meg egyg üresz szekeret. Megyek szerencsét próbáni. Na, el is ment a fiu, ahogy ment egy városba, ü csak asz kijabáta:*

– *Almát, almát szemété. Aah jó, má jól eladott belölle jöttek a jányok kosárba, de egy se nem tetszett a fiunak. Na, hát üment megint másik városba, ugyebár ot megin gondolta magába megint kiabálja.*

Almát, almát adok szemétér. Na, de má majnem fogyod, de még vót almája, vót. Áh, megyen ü másik faluba. Megint üment egy másik ojan faluvárosba. Megin csak kialálta, megin kiabálta: Almát, almád, de má a második szekerem is alig vót egynehány. Má minygyá beesteledig, de azér jöttek a jányok, de ety se teccet neki. Na, gondolta magába:

– *Na, má az alma má mind mejen, de mék kedvire való nem ment a kosárjába, hogy Ű megnízze. Má alig, hogy befele sötítédett, ecce lássa, hogy mejen ety szíp kisjány, amikor ránízett, ety kicsi szemet vócs csak a kosarába, de má a fijunak eggyetlen eggy almája vót, egy nagyon szép almája vót a szekérbe. Na, gondolta magába, esztet odaaggya neki, de ojan szégyellős vót:*

– *Gyere ide, gyere, asz onygya, ijen ke nekem, asz onygya, ennyi kisz szemet. Miko odament a jány hozzá, fokta, odatta neki az almát. És a jányt fogta, na ez vót a kedvire való. Akko másnap gondolta magába, na, hazamenneg, de az apja, akkor még ugy monták az ipa, akkor, amiko még efele ment a fiu, ha haza mejen, majd osztán visz magának menyasszont, hát szeressék má. De hát az apja a fiját nagyon szerette, hát szeretni kellett a menyasszont is. Na de akko összeölelkösztek, összecsókolósztak, hát az apa is beleeggyezett ebbe a házasságba, osz még most is élnek, ha meg nem haltak. (Elmondta: Csontos Jolán-Margit. Gyűjtötte: Lőrinc Ingrid. A gyűjtés ideje: 2021. 02. 18.)*

A novellamese alműfaja a sorsmese.⁴⁵ A novellamesében a csodás elemek helyét az ész, a furfangosság vesz át. A sorsmesében középpontját a sorsszerűség, szerencse áll, mely bizonyos tekintetben nézve csodás elemnek minősül.⁴⁶ Megvizsgálva az *Almát szemétért* c. gyűjtött mesét, láthatjuk hogy az keretek, az epizódok és a szerkezet szerint a novellamesék csoportjába sorolandó. Azon túl, a fiatalember párválasztással kapcsolatos ötlete, az esemény, hogy épp az utolsó pillanatban, az utolsó almára ért oda az egyetlen hölgy, aki szimpatikus volt számára, kosarában egy szeméttel, bizonyítja számunkra, hogy sorsmeséről van szó.

2.2. Tréfás mese

A népmese egyik alműfaja a tréfás mese. A tréfás mesei elemek humoros és tréfás, egyben komikus hangvételűek.⁴⁷ A csodás elem szinte teljes hiányát foglalja magában a tréfás mese. Jellegét

⁴⁵ Berze-Nagy 1935: 286.

⁴⁶ Banó 1988: 51.

⁴⁷ Magyar Népmesekatalógus 7A: 25-27.

tekintve humoros, szórakoztató elemekkel találkozunk. A tréfás mesékhez soroljuk még az ostoba ördögről alkotott meséket, melyben az ördög buta és nevetséges, míg a másik szereplő a furfangos és eszes, gyakran szegény, ember. A tréfás mesében a humor és a szórakoztató epizódok nemcsak megjelenő elemek, hanem központi részét képezik a mesének.⁴⁸

Pösze lányok

Volt eccer egy asszony, volt három lánya, mivű mind a három sejpített, ezé, de má eladó sorba kerűtek, nehezen találtak maguknak vőlegényt. Az anyjuk eccer megbeszélte, hogy megy egy fiatalember, de a három lánynak megtiltotta, hogy beszéljenek. Így is lett, a vőlegénynek való elmen, de furcsállotta, hogy az anyja válaszolt mind a három lány kérdésére, egysze hirtelen bement a kutya, a sarogba ot vót a tálba liszt, az meg belekóstolt. Mekszólalt az egyyk lány:

– *Eti a kuta a littet!*

Megszólal a másik:

– *Csitt, édeanám megtitotta ho betéjünk.*

A harmadik asz monygya:

– *Én te tójjak, én te tójjak, a kuta meg ot lotyotyól.*

Erre meg osz kiderült, hogy mind a három sejpített. A legénynek való nézett egyet, és faképnél hagyta őket. (Elmondta: Domonkos István. Gyűjtötte: Lőrinc Ingrid. A gyűjtés ideje: 2021. 03. 05.)

A tréfás mese alapvető ismérve a humor, komikus jelenet. A fenti mesét olvasva, láthatjuk, hogy a beszédhibát elrejteni akaró édesanya pórul járt, s azzal, hogy milyen könnyen leleplezték magukat lányai vidámságra deríti a hallgatóságot.

2.3. Novellamese

A novellamesék során a főszereplőt, vagy a szereplőket gyors észjárásuk, talpraesettségük segíti előre vagy akár menti meg.⁴⁹

A cigánymunka

⁴⁸ Balassa – Ortutay 1980: 349.

⁴⁹ Banó 1998: 39

Volt egyszer egy gazda, több hektárra gazdálkodott, és cigányokat dolgoztatott. Volt egy nap, mikor elhívta a cigányokat dolgozni. Bementek, megreggelisztette őket, mikr megreggeliznek, asszonygya az egyik cigány:

– Gazduram, nem lehetne megenni az ebédet is? Hát, gondolja a gazda, miér ne! Hoszták is az ebédet, megebédelték, mikor megebédelnek, ülnek, ülnek, megszólal a harmadik cigány:

– Gazduram, nem lehetne a vacsorát is megenni?

– Hát, meg lehetne.

A gazda hozatta a vacsorát. Megették a vacsorát is. Nézegnek, nézegnek a cigányok egymásra. Azt mondja a gazda:

– Na, má ideje lenne menni dolgozni!

Feláll a negyedik cigány:

– Gazduram, vacsora után még az ídesapám se dógozott.

– Jó van, ha nem, hát nem. Mennyenek, majd másnap reggel. Ugyis lett. Hazamennek, más regge mennek a munkások. Asz monygya a gazda nekik, hogy:

– Na, újetek fel a szekérkasra, régen mék szekérkas volt, kimentek dolgozni, majd a feleségem meg a szolga kihozza a reggelit meg az ebédet.

Igy is lett, kimentek dolgozni, a gazda viszont mekparancsolta a feleségének, hogy mire hozzájok ér, essen hasra, ömöljön ki az étel. Dolgoztak, dolgoztak eccer lássák, hogy jön a gazda felesége meg a szolgálója a reggelivü, szalad is a két cigány elibe, szaladnak, szaladnak, mire má majnem odaértek, a felesége csak megbotlott, csak kiömlött az étel.

– Jaj gazdasszonyom, gazdasszonyom, nyalom meg, nem bírt má ety kicsit várni, segítettünk volna. De hát nem vót mit tenni, kiömlött a reggeli, kénytelenek vótak reggeli nélkü dógozni. Dógoztak, dógoztak tovább, má lesték, mikor lesz az ebéd. Mire kisvártatva eljött az ebédidő, lássák, hogy jön a felesége megint a szolgálával, de ugyanugy let, mire szalattak vóna elibe, az megbotlott, megint csak kiöntötte az ebédet is.

– Jaj, gazdasszonyom, gazdasszonyom, nyalom meg, nem bírt mán egy kicsit várni, nem öntötte vóna ki!

Hát mit vót mit tenni, dolgoztak éhen estig. Mikor a munka befele fejeződött volna, magába gondolta a gazda, kitol velük, a szekérkast kikötötte egy fához, a lónak a hámját pedig késszű mívákta. Mikor vége lett a munkának, monygya a cigányoknak:

– Na, cigányok, űjjetek fű, megyünk haza.

Mikor felűtek, kérdészte tőllük:

– Megvagytok mind?

– Meg, mehetünk.

Felült a ló hátára, közzécsapott, a ló ugrott, a hám elszakadt, a gazda mívajtott, az emberek otmaradtak a szekeren. Hijába kiabálták azok:

– Gazduram, gazduram!

Asz hátra se nézett. Mit vót, mit tenni, mekkeresték, hogy mi vót, meglelték, hogy a szekér ki vót kötve, mívontották, hát nem tehetnek mást, tolták a szekeret hazájig. Mikor beérnek a faluba, nem tutták hon lakik a gazda. Ity hát mívesztek kérdezősködni. Ára ment egy ember, kérdik tőle:

–Nem tudja, hogy hon lakik a mi gazdánk?-hát asszonya:

–Hogy hiják a maguk gazdáját?-hát aszmondja:

–Nem tudom, olyan kutya neve volt.-gondolkozott az ember gondolkozott, mondott az mindenféle kutyát: kuvasz,vizsla,komondor,puli,hát nem-nem, egysze asszonya agár?

–Az az, nyalom meg - asszonya- Agárdi! Elmagyarázta hol lakik, a cigányok felkerekedtek, felkeresték a gazdát, kiabálnak, kijön a gazda!

–Megjöttünk!

–Nah megjöttetek, gyertek be!

Leültek az asztalhoz. Hozzák a tyúk-húslevest. Mondja nekik:

–Egyetek mer ennyi van.

Azok jól laktak a tyúk-húslevesse, utána hozták a krumplit hússa. Asszonya:

–Egyetek cigányok, me csak ennyi van.

Azok ették azt is. Mire megették volna, hozzák a nagytál tőtöttkáposztát, mondja nekik:

–Egyetek, me csak tényleg ennyi van.

Jól laktak, nem nagyon ment az étel nekik, gondolták, hogy a kelebükbe berakják oszt jó lesz más reggere, de viszont a gazda ezt nézte oldalrú, megvárta míg a káposzta elfogyik.

–Jól laktatok?

–Jól!

Hát asszongya:

–Nem ugyan az, vacsora után édes a tánc is! Huzzátok rá!

Huzatta a nótát, mit vót mit tenni, néztek egymásra a cigányok, de hát nem volt mit tenni. Felálltak táncolni, ahogy táncoltak, táncoltak a káposzta mind kipotyogott! (Elmondta: Domonkos István. Gyűjtötte: Lőrinc Ingrid. A gyűjtés ideje: 2021. 03. 05.)

A *Cigánymunka* c. mesében számos humoros jelenet, vidám epizód van. Mégis tartalma és terjedelme miatt a novellamesék csoportjába sorolandó. Hiszen ahogy Benedek Katalin is értelmezi egyik novellameséjében, az ilyen típusú mesékben a cselekmények döntő szerepet játszanak.⁵⁰ Jelen esetben a mese központi szereplőinek tevékenysége kapcsán: a cigányok cselekedetei, és a gazda furfangos észjárása miatt.

2.4. Rátótiádák

A szakirodalom szerint a rátótiáda vagy falucsúfoló egy adott község gúnyolása valamilyen dologban való járatlansága vagy egy a faluról szóló történet miatt alakul ki.⁵¹ Varga Mária két különböző csoportba rangsorolta a falucsúfolókat, megkülönböztet: epikai maggal rendelkező és epikai maggal nem rendelkező rátótiádák. Ez utóbbihoz tartozik a faluról szóló versek, rigmusok, a hasonlatok és a tréfás jelzők.⁵² Munkám során sikerült több különböző a gátiakra vonatkozó falucsúfolót is lejegyezniem.

Meddig ló a ló?

Ez már igen régen volt. Néptáncos kislánként a szomszédos Dercenben voltunk a táncsoporttal. Kötekedtünk az ottaniakkal, mert igen érdekesen beszélnek arra. Mondtuk nekik:

- Mi van fiúk, lányok, szalad a nyal a dölön?

⁵⁰ Benedek 1980: 519.

⁵¹ Ortutay 1979: 19.

⁵² Varga 1987: 29.

Persze ez nekik nem tetszett. Elkezd az egyik:

- Nah had lám, tudjátok é, meddig ló a ló?

Nem tudtuk. Felelte a választ:

- Hát Gátig. Mert utána már lú. (Elmondta: Csontos Ilona. Gyűjtötte: Lőrinc Ingrid. A gyűjtés ideje: 2020. 08. 19.)

Gát község nyelvjárására az illabilis i-zés, zárt i-zés erős e-zés jellemző.⁵³ Mely teljes egészében eltér a környező települések nyelvjárásától, emiatt ragadt a gátiakra ez a falucsúfoló.

Gáton még a ...

Volt, még mikor lányok voltunk és volt a szomszéd faluban mulatság, falunap, szüreti bál, átmentünk. Jöttek oda hozzánk fiúk, legények akik nem ismertek. Ismerkedéskor kérdezték:

- Hová valósiak vagytok?

Mi válaszoltunk, hogy gátiak vagyunk. Jajh és meghökkent. Kérdeztük mi, hogy mi van mi ez a meghökkenés, elkezdik:

- Hát Gáton még a tyúk is kurva.

És ahogy egyre többször mentünk a szomszéd falukba, sokszor visszahallottuk mi ezt és mai napig mondják a faluba a jányokra, pedig igazán nem mindenki egyforma. (Elmondta: Kacsó Angéla. Gyűjtötte: Lőrinc Ingrid. A gyűjtés ideje: 2021. 04. 01.)

Vélhetően a környező településeken elterjedt, hogy a gáti fiatal lányok könnyen kaphatóak.

Csukahátú gátiak

Botlik József Gát könyvében Pálóczi Horváth gyűjtésére hivatkozva említi meg, hogy a gátiakat csukahátú gátiaknak csúfolták. A Szernye-mocsár menti falvak mind valamilyen halászattal foglalkoztak. A szomszédos Gut községet a csíkkal után csíkosaknak, a fornosokat keszegeseknek nevezték.⁵⁴ Ebből kifolyólag, valószínűleg a gátiakat is, a csuka halfaj után – mely jelenleg is őshonos halfaj Gát halászati területein – nevezték csukahátúaknak.

Munkám második fejezetében a községben gyűjtött népmeséket jegyeztem le, s értelmeztem azokat a szakirodalmi besorolások szerint. Láthatjuk, hogy Gáton gazdag népmesekincsről

⁵³ Sebestyén 2008: 194-196.

⁵⁴ Zubánics – Dupka 2014: 204.

beszélhetünk. Hiszen a népmesék válfajai közül megjelenik a sorsmese, a tréfás mese, a novellamese és a rátótiáda is.

Szakedolgozatom következő fejezetében a mondavilág különböző elemeivel foglalkozom.

III. FEJEZET

MONDÁK GÁTON

A folklór egyik elemeként, a monda és alműfajai szintén az egyik legelterjedtebb népköltészeti műfaj. A monda és a népmese különbsége az, hogy míg a népmesét a nép is kitalált történetnek tekinti, addig a monda mögé igazságtartamot tesznek. A mesével ellentétben, a társadalom igaznak tartja a mondát, igazságot állít mögé.⁵⁵ Míg a mese szórakoztató jellegű, a monda okít, tanácsot ad. Terjedelmét tekintve a monda rövidebb a mesénél. Tartalmi vizsgálatokat tekintve a monda alműfajai között tartjuk számon a hiedelemmondát, az eredetmagyarázó mondát, a történeti mondát, a természeti mondát és a helyi mondát.⁵⁶

3.1. Történeti monda

A történeti monda, a monda egyik alműfajaként történeti személyek, események, helyszínek történetét meséli el, adja át.⁵⁷

Jászinó⁵⁸ nevének eredete

1657 júniusában a védtelenül hagyott Vereckei-hágón át a Rákóczi-birtokokra tört egy negyvenezer fős lengyel sereg. Beregszászt és a környező falvakat, köztük Gát községet is elérte ez a támadás, bár hivatalos történelmi feljegyzés erről nincs.⁵⁹

Feltételezések szerint egy régi támadáskor egy, a faluban élt jómódú lakos lovon menekült a közeli lápos, erdős területre, de hátra kellett hagynia a lovát, akit Szinónak hívtak, és el is zsákmányolták a harcosok. A gazda jajgatva kiáltott szeretett jószágá után, amely területet később el is nevezték ennek emlékére Jászinónak. (Elmondta: Lőrinc Valentina. Gyűjtötte: Lőrinc Ingrid. A gyűjtés ideje: 2021 03. 08.)

A falubeliek többféleképpen emlékeznek vissza az eseményre, valaki a törökdúlás korába helyezi a történetet, valaki pedig a tatárjárás korába.

Történeti mondaként adja át nemzedékről – nemzedékre Jászinó nevének eredetét. Annak ellenére, hogy egy területről mond el információt és történetet, nem a helyi mondák közé sorolandó.

⁵⁵ Landgraf 1995: 223.

⁵⁶ Kész 2020: 79.

⁵⁷ Ortutay 1982: 455.

⁵⁸ Nagyobb földterület a községtől délnyugatra

⁵⁹ Botlik 2001: 35.

3.2. Helyi monda

A helyi monda az emberi építmények történetéhez kapcsolódóan adja át az építmény történetét, annak mivoltát.⁶⁰

Az elment a Péter-kútra állandósult szókapcsolattá vált Gáton, jelentése 'sokáig időzik el valahol'.

Elment a Péter-kútra

A község ősi részén egy Péter nevű lakos épített egy széles kőkutat, amely állandó vízforrásként szolgált a környező utcák lakóinak. Akkoriban kevés helyen volt tiszta víz az udvarokon. A vízért küldött emberek legtöbbször sokáig maradtak oda, nem tudtak rövid időn belül hazaérni, így vált szólássá a faluban a sokáig elmaradó családtagokra, hogy Elment a Péter-kútra. Mára a kút sajnos romos állapotban van. (Elmondta: Lőrinc Valentina. Gyűjtötte: Lőrinc Ingrid. A gyűjtés ideje: 2021 03. 08.)

Sajnos adat vagy történelmi emlék nincs arról, hogy a mondában nevezett Péter mikor építette ezt a kutat. Tekintve, hogy emberi építményről van szó, a monda a helyi mondák csoportjába tartozik.

3.3. Hiedelemmondák

A hiedelemmonda az élő hiedelem epikus megfogalmazása. Csoportosításuknál figyelembe kell venni a tartalmi tényezőket és központi szereplőket: ördög, boszorkány, kísértet, élet a túlvilágon, természetfeletti erővel rendelkező élő személy, gyógyítók, házikígyó.⁶¹

Szerkezetét tekintve változékony, emiatt a magyar mondakutatók három különböző kategóriába sorolják szerkezetileg a hiedelemmondákat.⁶² Motívumait tekintve addiktív módon épül fel az a hiedelemmonda, melynek háttérében gazdag hiedelemvilág áll. A fabulat jellegű hiedelemmondák állandó, változatlan motívumokból épülnek fel. A komplex jellegű mondák változatos, laza motívumok sokaságából épülnek fel.⁶³

A szakirodalmi értelmezés szerint az ördög, a lidérc egy olyan alak, aki/ami rosszindulatú tulajdonságokkal és képességekkel ölt testet. Az ördögös embernek pedig azt tekintették, aki bár sokkal kevesebb tulajdonsággal rendelkezett, mint az ördög, de „vele cimborált”. A hiedelemvilág az

⁶⁰ Ortutay 1979: 357.

⁶¹ Ortutay 1979: 289.

⁶² Korner 1970: 57.

⁶³ Ortutay 1979: 544.

ördög és az ördögös ember közös tulajdonságának tartja, hogy képes hatást gyakorolni másokra, befolyásoló erővel bír.⁶⁴

Boszorkányság

Vót vót régen boszorkány a faluba. Ott fent Biró Endreék, azoknak az apjok. Az öreg Biró Endre. Ugyi meghalt már fia is, az anyjok is. Még a jány él, Biró Iboly. Tudod miket csinált: Geró bátyád, nyugodjon, ott ittak fent. Annak vót sok pénze. Adott Geró bátyának, ittak. És mikor kijött a kapun, nem tudott hazajönni. Megbabonázta elvitte éjszaka gyalog Munkácsra. Mikor 12 óra:

- *Jó Isten, hát én meg hon vagyok.*

És az ördög elvitte Munkácsra. Az én keresztmamám a főúton ahon a lakodalmas van, ott lakot. És az látta is, hogy ment a férjem Munkács fele. És nem tudta megszólítani, hogy hova megy. És mondom, úgy ért 12 órára gyalog Munkácsra. Má akko itt laktunk és anyósom itt vót velem. Egysze jön befele, olyan kormos vót. Össze törtik az ördögösök. Ugyi vót annak olyan ereje. És már 12 óra után nem vót neki ereje és akko hazajött. Anyósom mondja neki:

- *Te Gerzon, hon jártá?*

És az én férjem nem tudta, hogy hogy került oda vagy mi történt csak azt, hogy 12 órakor vette észre hogy gyalog Munkácsra van. (Elmondta: Lőrinc Margit. Gyűjtötte: Lőrinc Ingrid. A gyűjtés ideje: 2021 04. 07.)

A hiedelemmonda elengedhetetlen motívumaként látjuk az ördög, a boszorkány szerepét. S azt is megállíthatjuk, hogy nemcsak az ördög, boszorkányság jelenségében hisz az adatközlő, de annak az emberre kifejtett erejében is: „Ugyi vót annak olyan ereje”, „Össze törtik”, „Megbabonázta elvitte éjszaka gyalog”. A hiedelemmondák besorolásai a Boszorkányság c. monda leginkább a komplex jellegű mondák kategóriájába illik, hiszen változatosan épül fel a teljes hiedelem: a boszorkány személye és képessége, az ördög és ereje, az emberre kifejtett hatása.

Szemmel verés

A szemmel verés gonosz, rossz szándékú nézés, a jó, a szép, az okos, stb. tulajdonságokra való irigység kapcsán. A szemmel verés hiedelemvilágához tartozik minden olyan cselekvés, folyamat, mely megpróbálja visszafordítani azt.⁶⁵ Az ártó nézést visszájára fordító folyamatok ma is élő hiedelemként vannak jelen. Ilyen visszájára fordító és/vagy megelőző hiedelem egy-egy szöveg

⁶⁴ Banó 1988: 143.

⁶⁵ Pócs 2003: 54-55.

ismételgetése, tárgyak viselése, cselekedetek sorozatának elvégzése.⁶⁶ Gát községben a szövegek ismétlésére és a visszajára fordító cselekedet kapcsán is sikerült hiedelemmondát lejegyezni.

Az újszülött látogatással kapcsolatos hiedelmek között a legnépszerűbb községünkben az volt, melyet az idősek ma is szorgalmaznak, hogy olyan lány/nő/asszony nem nézhette meg először a gyermeket, akinek akkor menstruációja volt, hiszen tisztátalan és megveri a gyermeket ezzel. Ha mégis, annak érdekében, hogy ellensúlyozzák a bajt, háromszor megköpdösték a gyermek homlokát és megtörölték, hogy ezáltal elköpdössék az esetleges bajt, majd azt mondták:

„Vesszem a kű közt, aki megverte szemével”. (Elmondta: Lőrinc Valentina. Gyűjtötte: Lőrinc Ingrid. A gyűjtés ideje: 2020. 03. 17.)

Továbbá a szemmel verést szenes vizes hiedelemmel próbálták meg ellensúlyozni.

A látogatások sorát követte a gyermek megkeresztelése: mely 2 héten belül meg kellett, hogy történjen. A hagyomány szerint nem vihették ki a házból a gyermeket, míg meg nem keresztelték.

A pulyák megöntése

Kerestek hét darab forgácsot, olyan szitába beletettek forgácsot, egy tányérba vizet. Megolvasztották a viaszkot, de nem viaszk volt hanem gyertya. Osztt akko beleöntöttik a pulya felett miko aludt. Osztt akko amilyen jel kijött, hogy macskára hasonlít, vagy kutyára, vagy mit tudom én mire, oszt attu ijedt meg a pulya. Osztt betették a feje alá, oszt utána a pulya megnyugodott. (Elmondta: Lőrinc Valentina. Gyűjtötte: Lőrinc Ingrid. A gyűjtés ideje: 2020. 03. 17.)

Kutatásom harmadik fejezetében a községben feltárt mondákat jegyeztem le, s értelmeztem azokat a szakirodalomnak megfelelően. Levonhatjuk a következtetést, hogy Gáton bővelkedő mondavilágról beszélhetünk. A mondavilág kincsei közül sikerült feltárni történeti-, helyi- és hiedelemmondákat.

Szakedolgozatom negyedik fejezetében az igaz történeteket majd az utolsó fejezetben a népi írásbeliséget veszem górcső alá. Tematikájában azért bontottam így szét a feltárt ismereteket, mert a szakirodalmi elemzések alkalmával azt láttam, hogy a népmesét és népmondát gyakran értelmezik egymást követően, a hasonló jegyek miatt. Míg az igaz történetek és a népi írásbeliség egymástól elkülönülve, ámbár egymással kölcsönhatásban vannak jelen a szövegfolklórban.

⁶⁶ Pócs 2014: 11.

IV. FEJEZET

IGAZ TÖRTÉNETEK A FALUBAN

A folklór az elmúlt századig szájhagyomány útján terjedt. Majd megjelent a paraszti írásbeliség is.⁶⁷ Kétség sem fér ahhoz, hogy a folklór különböző válfajai írott formában vagy szájhagyomány útján terjedve, elősegítették a kárpátaljai magyar közösségek, köztük a gáti közösség identitásának megmaradását.

Munkám negyedik fejezében az igaz történeteket és a népi írásbeliséget vizsgálom.

A Magyar Néprajz V. kötetének értelmezése szerint az igaz történet élménytörténeteket ad át, mások élményeit újra mesélve, valóságos, megtörtént eseményeket mondd el.⁶⁸ Egy másik értelmezés szerint, az igaz történetek kifejezik a valóságot, s egyben tükröként világítanak rá a paraszti létre.⁶⁹ Az igaz történeteket tartalmuk szerint csoportosíthatjuk: családi történet, mulatságos história, erotikus és obszcén történetek, nevezetes személyekről szóló történetek, oktató célú történetek.⁷⁰

4. 1. Történetek a fonóból

A női társasmunkák egyik, hanem a legfontosabb helyszíne volt a fonó. A fonónak és a fonásnak is megvolt a maga szokásrendszere. Általában házról házra jártak, vagy egy állandósult helyen gyűltek össze és készítettek az asszonyok, lányok a különböző fonásokat. De a fonókban nemcsak nők voltak. Maga a fonó egy rendkívül fontos helyszínül szolgált: a párválasztás, a társasági élet, a közösségi lét szempontjából is meghatározóvá vált. A téli fonóbeli munkálatok alkalmával a játékok, a közös éneklés, a történetmesélés, mértékletes italfogyasztás is helyet kapott.⁷¹

Tolvajlás a fonóban

A fonóba este a lányokhoz megérkeztek a legények, hogy kicsikarják a csókot a leányokból.

A guzsalypálca (2. sz. melléklet) ellopásával és annak eltörésével fenyegető legény a pálca tulajdonosától kért csókot záloga fejében.

Az vót a fonó, hogy összegyűltünk nigy öt kisjány oszt akko este má tudták azok a süldő fiúk, hogy jönnek. Hát örültünk nekik hogy jönnek a fiúk. Fontunk, fontunk. És akko jött a fiú oszt akko. Hát azt akarta, hogy csókoljuk meg. Na de hát nem úgy történt ahogy a fiú elgondolta. És akko fogta a guzsalypálcát kihuzta.

⁶⁷ Kész 2020: 7.

⁶⁸ Banó 1988: 118.

⁶⁹ Nagy 1977: 9.

⁷⁰ Banó 1988: 257.

⁷¹ Ujváry 1990: 213.

- *Na jössz ha nem etöröm.*

Na hát oda kellett menni megcsókolni akko visszaadta a pálcát. De ha nem csókolta meg, a fiú kétféle törte a pálcát. És nem tudott fonni tovább. (Elmondta: Csontos Jolán-Margit. Gyűjtötte: Lőrinc Ingrid. A gyűjtés ideje: 2021. 02. 18.)

Rázzunk almát

Csókra vágyó legény az ajtóhoz lépve dörömbölt, illetve felkiáltással fordult a fonóban ülő lányokhoz: Almát rázok! Erre válaszként érkezett a Ki szedje fel? kérdés. Ekkor a legény kimondta a kiszemelt lány nevét, és az odalépett hozzá, arcon csókolta.

Belejött a fiúkba, csinájunk más játékot. Hát ugyi vót süldő köjkök, öt, hat, hét. Nah rázzunk almát. Odament az ajtóhoz, megverte az ajtót, asnya:

- *Almát rázok.*

Aszomonyák neki, hát ki szeggye fe, hát megmonta a kisjánynek a nevit, akit ű kedvelt. Hát a kisjánynek menni kellett megcsókolni. De ugyibár nem úgy vót mit most, a szájacsókolás. Az orcáját megcsókolta. Aszonta neki a fiú:

- *Hát a filemre adtad ezt a csókot, ez nem jó.*

Nah ez ment sorban míg vót 5 kisjány. (Elmondta: Csontos Jolán-Margit. Gyűjtötte: Lőrinc Ingrid. A gyűjtés ideje: 2021. 02. 18.)

Kútba estem

A vállalkozó legény az ajtóhoz lépve felkiáltással fordult a lányokhoz, azok kérdéssel válaszoltak a legénynek. Ebből maradt fenn egy rövid párbeszéd:

— Kútba estem!

— Hány méterre?

— 15 (tetszőleges szám)

— Ki húzzon ki?

— Erzsike! (tetszőleges név)

A végén a név tulajdonosának kellett csókkal kimenteni a legényt a kútból. Ezt általában addig folytatták, amíg minden legény nem kapott csókot többször is.

Aszongyák a fiúk, játszoggyunk má másat. Megint oda áltak az ajtóba, elkezdi:

- *Kútba estem.*

- *Hány méterre?*
- *15*
- *Ki húzzon ki?*

Megint rámutatott az ű szeretőjére. Na oda kellett menni, megcsókolni. Kihúzta, evvót a kihuzás. Így ment 5-6 pár és így telt el egy este. (Elmondta: Csontos Jolán-Margit. Gyűjtötte: Lőrinc Ingrid. A gyűjtés ideje: 2021. 02. 18.)

4.2. Mulatságos históriák

Az öreg Kurtyász

Szeginyek voltak régen az emberek, nagyon szegények. Hát senki disznót nem vágott. Elmentek reggel dógozni, egész nap dógoztak. Hazament egyszer egy öreg bácsi a munkából. Az öregasszony főzött egy kis pergelt levest. Az öregember, mikor hazafelé jött, bement a korcsmába, megivott egy stoki pájinkát. Az annyi volt, mint egy-egy stampedli, de hát nem egyet ivott az öreg, hanem kettőt. Mikor szípen hazament, kérdezi a feleségét:

– Asszony, hát te mit főzté?

– Hát én már lefeküdtem, ott van a leves, egyé.

Na, de az asszony fáradt volt, elaludt. Az öregember kimerte a levest, látta, hogy ott volt egy tálban valami, azt gondolta, hogy hús. A mosogatórongy akkor még vászonbú vót, de vászonbú vót még a ruha is. Az öregember mikor meglátta, hogy hohó, most húst eszik, bizony rágta a mosogatórongyot. Azt mondja a feleségének:

– Jaj, te asszony, igen ínnyás ez a hús!

– Hát milyen hús te? Hát ez nem hús, hanem mosogatórongy!

Ezért rákötöttik, hogy kurtyász a neve az embernek. Elmondta: Csontos Jolán-Margit. Gyűjtötte: Lőrinc Ingrid. A gyűjtés ideje: 2021. 02. 18.)

Az igaz történetek csoportjai közül jelen történet leginkább a mulatságos históriák közé sorolandó, az öreg ember vidámsága majd gyors felismerése és pórul járása miatt.

Kutya mamám

Nagyon régen, amikor még szegények voltak az emberek, jártak a fonóba, az vót nekik a mulactságok. Elmentek a fiatalasszonyok, öregasszonyok, jányok, mind mentek a fonóba fele. Ott fontak. Mikor eljött az ideje a szöszfonásnak, akkor rátették a guzsajra (2. sz. melléklet) meg az orsóra, és akkor szípen csináták a fonalat, hogy majd a télen mekszövik. Vót velek mindig egy öreg

mama, vitte magával az unokáját. Az unoka nagyon kis csintalan puja volt. Eggy este, mikor má nagyon sokáig voltak, nagyon álmos volt a gyermek, elkezdte mondani:

– Mamám, mennyünk már hazafele!

– Várjá, fijam, még egy kicsit!

A kislejje megint:

– Várjál, fijam még egy kicsit!

A kislejje megsokalta a dógot, ment, valahonnét hozott ety kis gyufát. Mikor az asszonyok nem vették észre, alágútott a fonál alá. Ojan etykettőre leígett, hoty semmi nem marad belőlle. Asz monygya neki a kislejje:

– Na, kutya mamám milyen gyorsan lefonta!

Azóttá mongyák a faluba azt, ha valaki valamit nagyon gyorsan letud. (Elmondta: Csontos Jolán-Margit. Gyűjtötte: Lőrinc Ingrid. A gyűjtés ideje: 2021. 02. 18.)

Szintén a mulatságos históriák közé sorolandó a történet, hiszen a kisfiú türelmetlensége, a gyors észjárása és cselekedete humorra ad okot.

Várjá, Sandri, had szarjak

Nagyon régen volt ez is. Gyermekjeim, onokáim, dédik. Má én igen öreg vagyok. Na de bár, ugyis mentek, a nagyjányoknak is vót ijen fiujok, el kelet menni, hogy ety kicsit valahova kikapcsológgyanak. Vasárnap este, nem vót szombat este mék semmi. Vasárnap este vót ety kis tánc.

Uty híjták, hogy bálat fogunk rendezni, így monták a fijuk. Na de hát nem csak egy hejjem vót, a csürösól naty hosszú, na de hát má nem ojan sok van. És akkor abba, nem vót még akkoriba villony, dehogyis vót, sénkinek nem vót, csak lámpa. Ot, mek hogy mive csürbe vót, egy nagy csürösólba, viharlímpás vót, límpás, ojan egy límpás, hogy asztat szolárkáva begyútották, kanóc vód beletíve, és a kanós ígett, oszt az a szolárkát magába szíjta, és vót ety kis világosság. Hát így ment, na de ety kiz zenét is fogattak a fijuk, amijet ojjat, ha nem tuttak fogadni, danoltak. Arra táncoltak, ahoty tuttak, csárdás vót akkor még a mindensíg, és akkor úgy, bár hát asz monta ety fiju egy jánnnak, uty híjták a fiut, hoty Sanyi, de nem Sanyinak becészték, hanem Sandri. Asszonygya, hogy Sandri a jánynak:

– Gyere, Lidiludi, táncolni! Hát a jányra rábért, ráért, amire rá kellett érni. Erre meg monygya:

– Várjá, Sandri, had szarjak!

– Majd ém minygyá visszajövök.

Hát el is engette, ugyi oda menni még a királynak is. És elment, kiszarta magát, visszajött, és akkor járták hát a táncot reggelig. Reggelibe, meg mikor már majnem hogy felviradt, hát menni kellett dolgozni, nahács csak mentek, hijába monta neki az anyja meg az apja, hogy kej fel. Fe kellett álni, oszt egisz nap dolgozni kellett. Ijem vót régen a világ, de ne jöjjön am má még ece vissza sose! (Elmondta: Csontos Jolán-Margit. Gyűjtötte: Lőrinc Ingrid. A gyűjtés ideje: 2021. 02. 18.)

A *Várja Sandri had szarjak* c. igaztörténet, a mulatságos históriák közé sorolandó, hiszen a szójátékok, az utalások, a komikus epizód, humorra deríti a hallgatóságot.

A Zoli, ez nem mikrofon c. igaz történet és Margit nénéd is tudja mi a jó c. igaz történetek a mulatságos históriák közé sorolandó. Hiszen a történet végi csattanók, s a komikus elemek a mulatságos históriák jellemzői. Közös még mindkét igaz történetben, hogy az elmúlt 20 évben történt meg, központi szereplői máig élnek. Erre utal az adatközlők jelen időben való elbeszélése, s a mikrofon, illetve az autó illatosító, melyek inkább a XXI. században kerültek a köztudatba.

Zoli, ez nem mikrofon

Ott lakik a laposson Zoli bátyád. Nah hát ugye mint ma is, régen is szerettek az emberek, fiatalok, öregek kicsit összeülni, beszélgetni, hát mindig vót is valami az asztalokon. Mindig vót egy két pletyka, vagy valami dolog amiről beszéltek. Ha másnem beszéltek a régi világról, meg a fődrül.

Nah hát az emberek közt ott vót Zoli, az annyit bírt beszélni, elkipzelni is nehéz. Kiöntötték a pájinkát vagy a bort, mikor mit ittak, azt ittak ami vót. Azok mire koccintottak vóna, Zoli bátyád elkezdett mondani valamit. De az sose hagyta abba, hiába fogta a kezibe a pohárt, az ital abba má rotyogott annyit melegítette, de az csak bírta mondani. És ez nem egy alkalommal, ez feszt így vót.

Egyszer az egyik ember megeligelte, hogy sose hagyja más abba, hát az ital már rotyogott a pohár, majdnem szíjje csattant. Elkezdte neki:

- Zoli, ez nem mikrofon. Hogy a kezedbe kelljen tartani, ezt meg kell inni nem melegíteni, meg mint a mikrofonba bele fele beszélni. (Elmondta: Lőrinc Dezső. Gyűjtötte: Lőrinc Ingrid. A gyűjtés ideje: 2021. 04. 19.)

Margit nénéd is tudja mi a jó

Hát vagy jó több mint 5 éve mikor Margit nénéd fia megvette az ótót, mentek vele Magyarba. Kérdi a mami a fiától:

- *Mi ez a csüngő itt ni, fiam?*

Mondja neki a fia, hogy illatosító, hogy jó illat legyen az ótoba mindig. Erre a mami rávágta:

- *Nem tudom minek ez la, cifra nyomorúság.*

Eltelt egy kis idő, valamennyi ott. Elkezd a mami:

- *Jó ez kedves, igen jó. Fingottam oszt nem is érizni.* (Elmondta: Pallagi István. Gyűjtötte: Lőrinc Ingrid. A gyűjtés ideje: 2021. 04. 21.)

4.3. Oktató történetek

Az oktató történetek közé csoportosítandó ez a történet, hiszen a kezdeti probléma és a gyermek odafigyelése, tanulságos, okító jelleggel bír a hallgatóság felé: „*nem hatytam neki, hijába vót a kötel má a kezibe.*”, „*nem baj, csakhoggy nem akasztottad fel magad.*” Láthatjuk a közösség értékrendjének megcsillanását, miszerint gyermek és felnőtt is többre tartja az emberi életet, a problémák megoldását, mintsem az elmenekülést a probléma elől.

A kacsza meg a kutya

Ajjaj, jaj, kicsi vótam hároméves, a néném vót nyócéves. Hát édesanyám szegíny, µmenet a szakmámba, rígen szakmán vót ott ni, a tóba. Hát szegínyek estig dógosztak. Vót nekünk disznónk? Dehogysis vót nekünk disznónk! Vót tisz kislibánk, a kislibánk ránk vót bizva mind a kettőnkre. Dehát mijenek vótunk mi kicsik! Ęmentünk szaladgáni arra ni, a jó fübe az udvaron, akkor még füves udvarok vótak. Mikor szípen mentünk, vót egy nagy kutyánk, uty híjták, hogy Mili. Mire mi kijáccottuk magunkot, a kutya mind megölte a libát. Jaj, én hároméves koromba hozzáfoktam ordítani:

– *Istenem jó atyám, megdöglött a tötyiliba. Megdöglött a tötyilibánk, nincsen ety se. Hát az uccán vótak ojan gazdagabbok.*

– *Mi van, kedves?*

Megdöglött a tötyilibánk, uty híjtuk, hogy tötyilibák. És akkor a szegíny nyócéves tesvérem asz mondta, hogy felakassza magát. Te, mondom ,má akkor is ecs csepp eszem vód, de nem sok, nem hatytam neki, hijába vót a kötel má a kezibe. Na, haza jött édesanyám. Onnet a munkábu, setítig dógosztak. Hazajött, még akkor főzött szegíny, amit aszt, puliszkát mek krumplit, amit aszt, soványon, ety kis olaj vód, de jó vót, az vót az egíssíges, és akkor szípem, mikor megmontuk neki.

– *Jaj, kedves jányom, nem baj, csakhoggy nem akasztottad fel magad. Ennyi vót.* Elmondta: Csontos Jolán-Margit. Gyűjtötte: Lőrinc Ingrid. A gyűjtés ideje: 2021. 02. 18.)

A farkasfiókák

Nagyon rígen történt gyermekejim, nagyon régen, szegény öregembernek mekhalt a felesége, megmarat kislejű, nah, de a kislejűk még akkor úgy vótak, hogy Farkas neven szerepeltek, ahogy itt vagynak a fíjatalok, hogy összeálnak, akkor is úgy vót, nem vót pénz, hogy mire megeskügyyenek. A felesége mekhalt, megmaratt a két kislejű, Farkas nevű vót. Hát ugyi Csikóson a nagy vincellér úr jött, hogy mennyen dógozni, a kislejűet sajnálta, szekere vót, befogja a szekeret, osz mennyen dógozni.

Megyek, tekintetes úr, hogyne mennék! De viszem ezt a két kis farkasfíjókát is. Hát ugyi, megíjett a vincellér, hoty hát az igazi farkasfíjóká. Asz monygya neki az öreg bácsi:

– Tekintetes úr, hát nem vadok e. Nem fognak harapni. Mikor beníz a tekintetes úr a szekérbe, hát két kislejű vód benne, két kislejű szerencsétlen sovány gyermek.

Na, lássa tekintetes úr, hát ez a két kis farkasfíjóká, hát uty híjják, hogy Farkas nevű, ezí uty híjjuk mi, hoty farkasfíjóká. Na, hát a szegény öregember ment, gondta magába, hád dógosztak. Ot vót eggy asszony, annak se vót se férje, se sénkije nem volt. Gondolta magába szegény öreg, jó vón valahogy összeálni. Nahát el is jött ide Gátra, és akkor, ahogy eljött, másnap az öregasszony főzöt pocot. De kenyérlizbű, nem vót ijen jó világ, mint mos van, hoty fehér lizbű főzünk. Kenyérlizbű mekcsináta a pocot. Jött a tekintetes úr, máshol uty híjták, hogy vincellér úr, na asz monygya:

– Mit főz, mama? – igy monta neki, pedig nem vót ojan nagyon öreg, csak igy becészte.

– Hát, tekintetes úr, ety kis pocot?

– Had kóstjam má meg!

– Hát tessék!

– Ijjaj, mama, ez nagyon finom ez a poc. Tuggya mit, hónap regge kordén viszem magát Csikósra, oda, ahon az én feleségem meg családóm van, megmutassa, hoty ke főzni a pocot. Regge várta a mama, hogy jön a kordé, felűtetik, ojan hetykén hetyegetett-fetyegetett a mama a kordéjon. Miko szípen vittik oda, odatettek neki nem kenyérlisztet, jó fehér lisztet, hát ugyi a tekintetes úrnak nem vót ijen fekete liszt. Mik szípem mekcsinája, kifőzi, hazamejen a tekintetes úr, akkor asszonya hát:

– Jajj, asszony, ez nincs ojam finom, mint a magajé vót othon.

Mer az barna lizbű vót, na szegény mama, felűtettik a kordéra, le vót horgasztva szegény mama, hogy nem vót ojan a főszte ott, mint ithol. Elmondta: Csontos Jolán-Margit. Gyűjtötte: Lőrinc Ingrid. A gyűjtés ideje: 2021. 02. 18.)

A *Farkasfiókák* c. történet az oktató történetek csoportját gazdagítja. Hiszen már a történet kezdetén láthatjuk az értékrend jegyeinek megjelenését: az özvegyen maradt férj újra megházasodik, a gyermekeket nem hagyta magukra, ha a szekérben is, de vitte magával. Továbbá, okító jellegű a hallgatóság számára az, hogy nem mindig a legjobb és legdrágább termékek, eszközök, dolgok adják a legnagyobb boldogságot.

Kutatásom negyedik fejezetében a Gát községben feltárt igaz történetekkel foglalkozom. A feltárt igaz történetek mindössze két csoportba sorolhatók: mulatságok históriák és oktató történetek. Ebből is látszik az, hogy a sokszor nehéz időszakokat, kihívásokat a közösség próbálta lazítani vidám történetekkel, azok tovább adásával. Az oktató történetek, melyek szájról szájra terjedtek a községben egy olyan hozzáállást és értékrendet tükröznek, mely mai napig él a közösségben, s többek között, az ilyen történetek által adódnak át.

Szakedolgozatom következő fejezetében a paraszti írásbeliséggel foglalkozom, s értelmezem a kutatómunkám során gyűjtött anyagokat és ismereteket.

V. FEJEZET

NÉPI ÍRÁSBELISÉG A TELEPÜLÉSEN

A paraszti írásbeliség különböző elemei leírva őrzik a népköltészet különböző kincseit a népi írásbeliség keretein belül. A legtöbb esetben ezek a kéziratos könyvek gyűjteményként szolgálnak: énekek, versek, dalok összeállításaként, s nem az adott írás továbbadása kapcsán kerültek lejegyzésre. A népi írásbeliség válfaja a dalgyűjtemény, naplók és rögzített feljegyzések. A népi írásbeliség csoportjai: parasztkéziratokat és az egyéni célokat kifejező prózai alkotások.⁷²

5.1. Tárgyakra írt jelzések

A népi írásbeliség legegyszerűbb és legkorábbi formája a tárgyakra, épületekre, fejfákra írt nevek, számok, 1-2 mondatos jelzések.⁷³

Kép 1. Gyűjtötte: Lőrinc Ingrid. Tulajdonos: Csontos Jolán-Margit

Ahogy a képen is látható, a szövőgép (vagy, ahogy Gáton mondják, *szátyiva*) oldalára rávésték a készítés dátumát. De nemcsak a dátumok, néhány szó is felkerült a szövőgépekre jelzésül.

⁷² Balassa - Ujváry 1982: 3.

⁷³ Kész 2020: 123.

Kép 2. Gyűjtötte: Lőrinc Ingrid. Tulajdonos: Gáti Kovács Vilmos Középiskola Tájmúzeuma

A szövőgép lábának felső részére, nagy betűkkel jól látható módon vésték fel a tulajdonos teljes nevét.

Keszeg Vilmos foglalkozik bővebben azokról a műfajokról, melyek értelmezése szerint a folklór határán helyezkednek el. A vőfélyverseket és dalokat folklór alkotásai közé sorolja.⁷⁴

A nép írásbeliség kapcsán ki kell emelnem a feliratokkal ellátott falvédőket, kendőket, textíliákat. A szakirodalmi vélemények megoszlanak azzal kapcsolatban, hogy ezek milyen helyet foglalnak el a néprajzban. Keszeg Vilmos és K. Csilléry Klára szerint nem épülnek be a néprajzi elemek közé. Hofer Tamás népies giccsekről ír, melyek a népművészet határán helyezkednek el.⁷⁵

A népi írásbeliség nagyobb megnyilvánulása a dísz tárgyra való írás. Jelen kép is egy kivarrott díszkendő, mely köszöntést hordoz magán. De gyakori még a kendőkre írott bibliai versek, igék, vagy közmondások is.

⁷⁴ Keszeg 1995: 110.

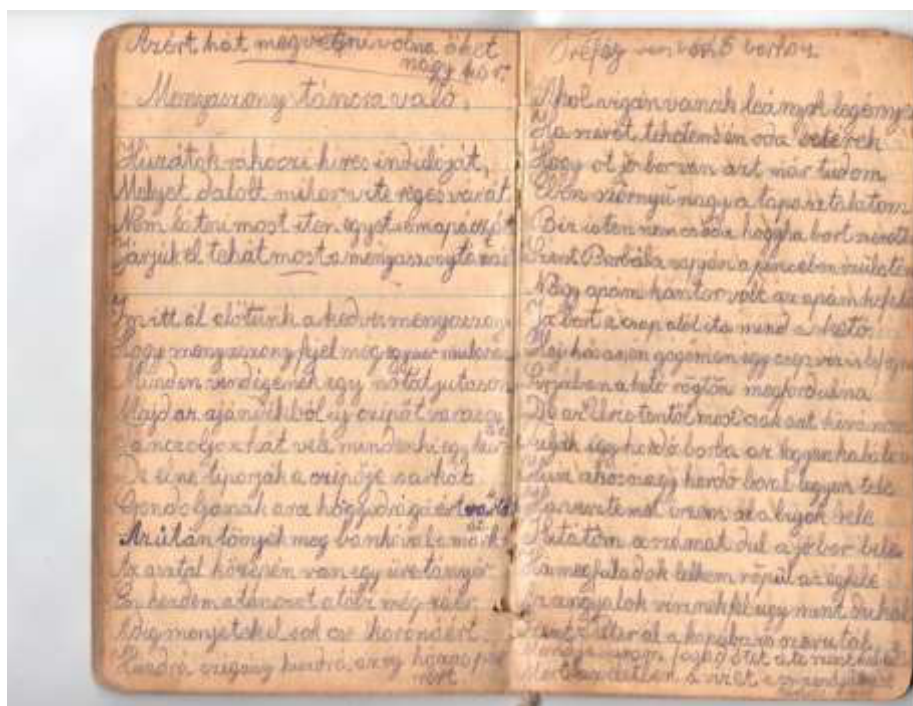
⁷⁵ Kész – Márku 2018: 95.

Kép 3-4. Gyűjtötte: Lőrinc Ingrid. Tulajdonos: Lőrinc Valentina, Csontos Jolán-Margit

5.2. Parasztkéziratok

A vőfélykönyvek arra szolgáltak, hogy a vőfély verseit megőrizték. Ezeket a verseket ritkán adták át, inkább megőrzés céljából vetették papírra.

Kép 5. Gyűjtötte: Lőrinc Róbert. Tulajdonos: Dózsony Bak Géza családja

Az írott vőfélykönyv a 20. századi gáti vőfély Dózsony Bak Géza tulajdona, verseit édesapjától vette át, aki őt megelőzően volt vőfély. A vőfélykönyv az esküvő teljes menetéhez szükséges verseket tartalmazza, főle írva az épp éneklendő nótá címével. Az elhunyt Dózsony Bak Géza családjának

tulajdonában lévő könyv, melyet Lőrinc Róbert digitálisan megőrzött, egy teljes munka alapjául szolgálna a könyv verseinek elemzése szempontjából. Az esküvő kezdetén elhangzott vers így szólt:

„Ma hajnalban alig hogy virradt a reggel,

Összegyülekeztünk szép számos sereggel.

Jöttünk aztán tisztos hajlékokhoz,

kedves menyasszonyunk nagy tisztességére.

A násznagy urunkhoz van egy kis kérésünk,

Itt kinn várakozik szép sereg vendégünk.

Legyenek szivesek őket befogadni,

Mi se fogunk érte adósok maradni.

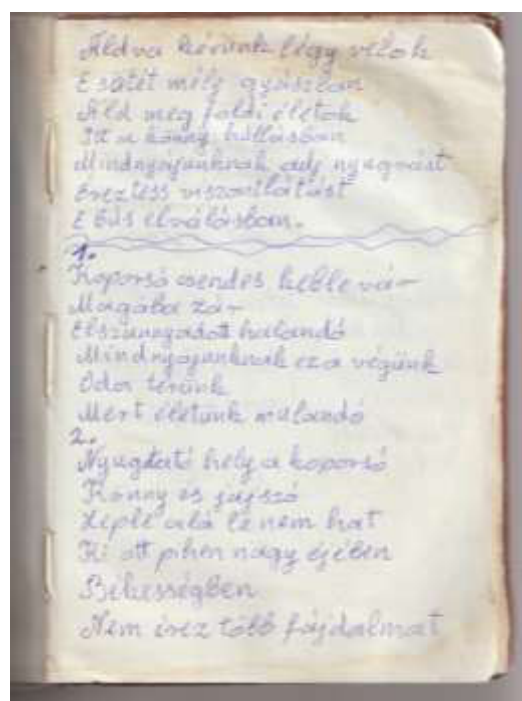
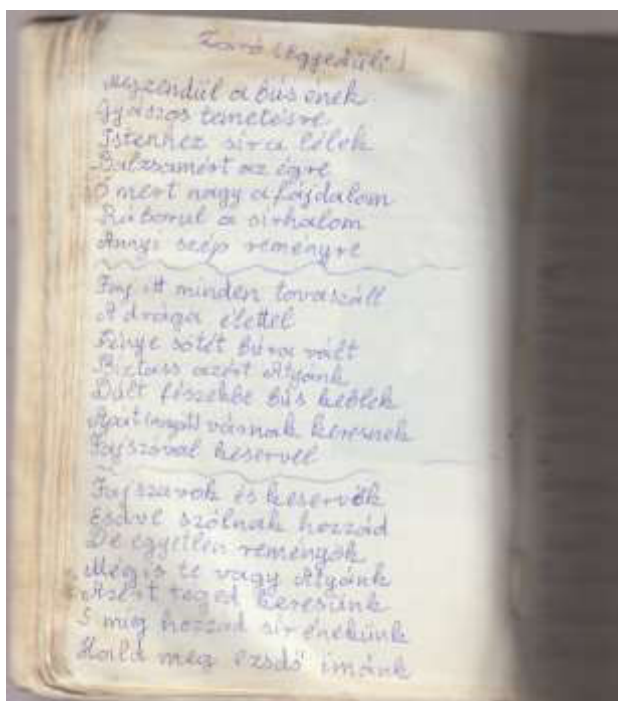
Békesség e házban jó napot kívánok,

Én itt egy nászseregnek követeként állok.

Bátor vagyok e ház urához szólni,

Jó helyen járunk – é azt megtudakolni.”

A parasztkéziratokhoz az temetések alkalmával elhangzó diktálások szövegei is hozzá járulnak.

Kép 6-7. Gyűjtötte: Lőrinc Ingrid. Tulajdonos: Popovics István

A 331. dicséretet követően a diktáló kezdte diktálni a következő sorokat:

„Megzendül a bús ének,

*Gyászos temetésre.
Istenhez sír az ének,
Balzsamért az égre.
Ó mert nagy a fájdalom,
Ráborul a sírhalom annyi szép reménye.”*

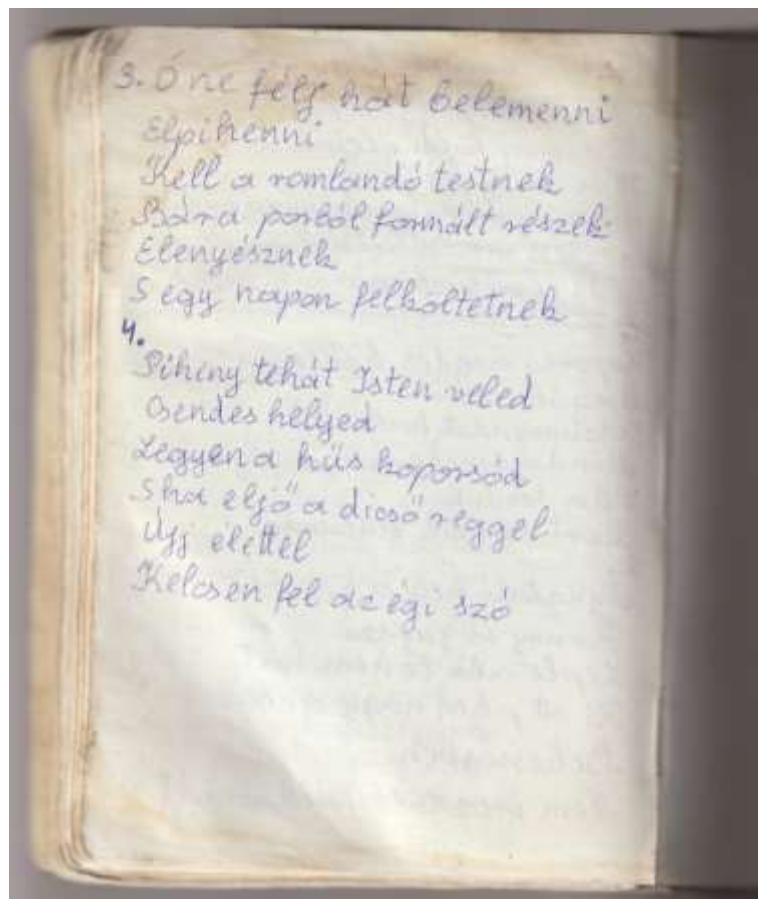
A 326. dicséret után a diktáló folytatta:

*„Jaj itt minden tovaszáll,
a drága élettel.
Fénye sötét búra vált,
Bíztass azért Jó Atyánk.
Dúl fészekbe bús keblek,
Anyát/Apát várnak, keresnek,
Jajszóval keservvel.”*

Amikor édesanyát gyászoltak a diktáló: Anyát várnak ..., ha édesapát temettek Apát várnak... diktálást mondta. Ha gyermeket vagy soha meg nem házasodott, gyermektelen férfit vagy nőt gyászoltak Földvándorát keresik... diktálást mondta.

A temetési búcsúztatót követően a diktáló a következőket kezdi (5-6.kép):

*„Jajszavak és keservek,
esdve szólnak hozzád.
De egyetlen Reményök,
Mégis te vagy Atyánk.
Azért téged keresünk,
S míg hozzád sír énekünk,
Halld meg ezsdő imánk.
Áldva kérünk lény velök,
E sötét mély gyászban.
Áldd meg földi életök,
Itt e könnyhullásban.
Mindnyájunknak adj nyugvást,
Éreztess viszontlátást,
E bús elválásban.”*

Kép 8. Gyűjtötte: Lőrinc Ingrid. Tulajdonos: Popovics István

A temetőkertben az elhunyt örök nyugalomra helyezésekor a következőket diktálja:

1. „Koporsó csendes keble vár
magába zár

Elszunnyadott halandó
Mindnyájunknak ez a végünk
Oda térünk

Mert életünk mulandó”

2.” Nyugtató hely a koporsó

Könny és jajszó
Leple alá le nem hat
Ki ott pihen nagy éjében
Békességben
Nem érez több fájdalmat”

3. „Ó ne félj hát belemenni

Elhipenni.
Kell a romlandó testnek
Bár a porból formált részek

*Elenyésznek
S egy napon feltöltetnek.”
4. „Pihený tehát Isten veled
Csendes helyed
Legyen a hús koporsód
S hej eljő a dicső reggel
Új élettel
Kelcsen fel a régi szó”*

Munkám záró fejezete is példázza, hogy a szövegfolklórbeli elemek közül több műfaj elemei is feltárhatóak Gát községben. Munkám ötödik fejezésében ezek közül a paraszti írásbeliséget, mint folklórkincseket jegyeztem le s csoportosítottam a szakirodalmi értelmezéseknek megfelelően. Az igaz történetekhez hasonlóan a népi írásbeliség elemei is humoros töltetűek, tanító jellegűek melyek segítették az elmúlt század nehézségeit megélni és átvészelni a község lakói számára.

ÖSSZEFOGLALÓ

Kárpátalja magyarlakta területei gazdag és színes szövegfolklórral rendelkeznek. Ha Ung-, Ugocsa- vagy Beregvidék néprajzát vizsgálják, számos tanulmányban találunk gyűjtéseket a szövegfolklór különböző elemeinek az előfordulására.

Szakedolgozatom során a beregszászi járásban elterülő Gát községgel foglalkoztam. Részletesen tártam fel és értelmeztem a szövegfolklór gyűjtésének folyamatát és válfajait. A szakirodalmi háttér bemutatását követően, a községben végeztem kutatómunkát. Irányított beszélgetéseim során 28 olyan elemet sikerült feltárnom, melyek a szövegfolklór különböző alműfajainak egyikébe tartoznak. Az adatgyűjtés, lekérdezések után a szövegfolklórkincsek szószerinti lejegyzése és értelmezése következett.

Munkám során megismerkedtem azokkal a kutatókkal, illetve azokkal a munkákkal, melyek a térséggel foglalkoznak. Botlik József ír legterjedelmesebben és legátfogóbban a községről, a néprajzi említések során különös nem tér ki a szövegfolklórra. Kutatásom során igyekeztem kibővíteni az általa, s más kutatók által már közölt információkat.

Szakedolgozatom eredményei között elsőként kell említenem azt, hogy 28 különböző folklórkincset sikerült feltárnom. S ez azért is fontos, mert ezt megelőzően ezek nem kerültek lejegyzésre.

Másodsorban kell kiemelnem, hogy munkám aktualitása kapcsán ezek a népköltészeti alkotások egy reprezentációként szolgálnak: az elmúlt század életvitelére, gazdálkodására, paraszti életmódra, a közösség kihívásaira, történelmi folyamatokra adnak rálátást. Mindezt bizonyítják a mezőgazdasági és paraszti életvitelbe való betekintést a népmesék és népmondák (pl. Cigánymunka, Farkasfiókák, Játékok a fonóból, stb). A helyi mondák segítenek értelmezni a történelmi helyszíneket, rálátást adnak arra, hogy miként élte meg a község az adott kort (pl. Jászinó története, Elment a Péter-kútra, stb). Az igaz történetek közül legtöbbször a mulatságos történetek fordultak elő. Tehát észlelhetjük azt, hogy a humor, a komikus történetek megmaradtak, átadódtak, s így pillanatnyi örömként átsegítették a társadalmat az aktuális kihívásokon (pl. Várja Sandri..., Öreg Kurtyász, stb.).

Mindezen túl rálátást kapunk az elmúlt korok különböző társadalmi csoportjainak kapcsolatára is: vincellérúr és parasztok kapcsolata, találkozási pontjai (pl. Cigánymunka, Farkasfiókák). Illetve azt is láthatjuk, hogy Gáton Isten és a vallás központi kérdésként van jelen, s így adódik át a különböző folklórkincsek által. Itt szeretném megemlíteni az Istentől való félelmet, mint erkölcsi értéket, egészen kiskorban (A kutya meg a liba). Valamint Isten szerepét akár a díszítőtárgyakon (kivarrott textíliák). De nem tekinthetünk el a hiedelemvilág mellett, s a hiedelemvilág megjelenési formáin (pl. Boszorkányság, Szemmel verés, stb.)

Ebből fakadóan bizonyítottá vált, hogy fontos még most feltárni, lejegyezni, értelmezni a község népszokásait s az, ahhoz társuló szövegfolklórt. Hiszen sorra alakulnak át és formálódnak azok a helyek és lehetőségek ahol ezek a folklórkincsek születtek és/vagy átadódtak a korábbiakban. Mégis rálátást, tanulságot és ismeretet tud adni mindenkinek.

A munkám során feltárt tények alátámasztják a kutatás kezdetén felállított hipotézist. Hiszen ezek a folklórkincsen legtöbb alkalommal szájhagyomány útján terjedtek nemzedékről nemzedékre. Meghatározó részét képezik ezeknek a folklórkincseknek az a tapasztalat, az az ismeret, amely átadódnak a tartalom mögé tekintve. A szimbólumok buzdítanak a párválasztáskor a hasonlóan magyar társ választására. A népmesék jegyei ösztökélnek becsületes munkavégzésre. A rátótiádák görbe tükröt mutatva adnak rálátást, s így adnak egyfajta önkritikát a községnek. A vallási töltetű folklórkincsek átadnak egy erkölcsi értékrendet. S maga a tudat, hogy ezek a néprajzi elemek itt születtek, ide kötődnek, itt történtek meg, úgy az elbeszélőnek, úgy a befogadónak ad egy „otthon” érzetet, s kicsit mindenki magáénak érzi a községet és a közösséget.

Erre alapozva, bátran kijelenthetem, hogy ezáltal a népszokások és hagyományok részeként, a szövegfolklór elemei: a népmesék, a népmondák, az igaz történeteket fennmaradása identitáserősítő, értékrend kialakító erővel bírtak és bírnak Gáton.

Kutatómunkám során igyekeztem a lehető legátfogóbb módon feltárni és elemezni a gáti szövegfolklórt. A munka során láthatóvá vált számomra, hogy a község néprajzát még számos szegmensből lehet (és kell is) vizsgálni. Emiatt úgy vélem, a község néprajza s a megkezdett munka további feltárásokat és értelmezéseket igényel majd, melynek köszönhetően teljeskörű kép alakul ki Gát község néprajzi kincseiről.

РЕЗЮМЕ

Населені угорцями території Закарпаття мають багатий і барвистий текстовий фольклор. Якщо подивитись етнографію Унга, Угочі чи Берегівщини, то у різних дослідженнях ми знайдемо збірники, присвячені виникненню різних елементів текстового фольклору.

Під час дисертації я займалася з селом Гать, Берегівського району. Я детально дослідила і інтерпретувала процес та різновиди текстового фольклору. Після представлення літературної довідки я провела дослідницьку роботу в селі. У своїх розмовах я мала можливість дослідити 28 елементів, що належать до одного з різних піджанрів текстового фольклору. Збір даних та запитів супроводжувався буквальним написанням та інтерпретацією тексту фольклорних скарбів.

В ході своєї роботи я познайомила з дослідниками та роботами, які стосуються даної області. Йозеф Ботлік найширше і вичерпніше пише про село, під час етнографічної згадки він спеціально не звертається до тексту фольклору. Під час мого дослідження я намагалася розширити інформацію, яку він та інші дослідники вже надавали.

Серед результатів моєї дисертації я повинен спершу згадати, що мені вдалося дослідити 28 різних фольклорних скарбів. І це також важливо, оскільки вони раніше не написались.

По-друге, я повинна підкреслити, що у зв'язку з актуальністю моєї творчості ці твори народної поезії служать репрезентацією: вони дають уявлення про спосіб життя та господарства минулого століття, селянський спосіб життя, виклики громади та історичні процеси. Про все це свідчить розуміння сільськогосподарського та селянського життя в народних казках та народних казках (наприклад «Cigányunka, Farkasfiókák, Játékok a fonóból», тощо). Місцеві легенди допомагають інтерпретувати історичні місця, дають уявлення про те, як жило село в певний вік (наприклад «Jászinó története, Elment a Péter-kútra» тощо). Більшість справжніх історій були веселими. Отже, ми можемо сприймати, що гумор, комічні історії збереглися, передані і таким чином допомогли суспільству у вирішенні поточних викликів як миттєва радість (наприклад «Várgá Sandri..., Az öreg Kurtyász» тощо).

На додаток до всього цього, ми отримуємо уявлення про взаємозв'язок між різними соціальними групами минулих віків: стосунки між вінцелером та селянами, місця їх зустрічі (наприклад «Cigányunka, Farkasfiókák»). Крім того, ми можемо бачити, що в Гаті присутня як центральна проблема в Бозі та релігії, і, таким чином, передається через різні фольклорні скарби. Тут я хотіла би згадати страх перед Богом як моральну цінність, змалку (наприклад «Kutya meg a liba»). А також роль Бога навіть в орнаментах (різні текстилі). Але ми не можемо

нехтувати світом вірувань та проявами світу вірувань (наприклад «Boszorkányság, Szemmel verés»тощо)

Як результат, стало доведено, що важливо дослідити, записати та інтерпретувати народні звичаї села та пов'язаний з ними текстовий фольклор. Зрештою, місця та можливості, де ці фольклорні скарби народились та/або передані в минулому, трансформуються та формуються. Однак це може дати розуміння та знання кожному.

Факти, розкриті в моїй роботі, підтверджують гіпотезу, викладену на початку дослідження. Зрештою, вони передаються з покоління в покоління завдяки усній традиції у фольклорних скарбах. Визначальною частиною цих фольклорних скарбів є досвід, знання, що передаються за змістом. Символи заохочують вибір подібного угорського партнера при виборі партнера. Квитки з народних казок спонукають до чесної праці. Ратуші дають вигляд, показуючи вигнуте дзеркало, і таким чином дають своєрідну самокритичність селу. Релігійно заряджені фольклорні скарби передають моральний порядок цінностей. І саме знання про те, що ці етнографічні елементи народилися тут, пов'язані тут, що тут сталося, дає відчуття «дому» як оповідачеві, так і реципієнту, і трошки всі почуваються як село та громада.

Виходячи з цього, я можу впевнено стверджувати, що як частина народних звичаїв та традицій елементи тексту фольклору: народні казки, народні легенди, справжніх історій мають і матимуть силу, що зміцнює ідентичність, формує цінності.

В ході свого дослідження я намагалася дослідити та проаналізувати бар'єрний текст фольклору якомога повніше. В процесі роботи мені стало зрозуміло, що етнографію села можна (і потрібно) досліджувати з багатьох сегментів. З цієї причини я вважаю, що етнографія села та розпочата робота потребуватимуть подальших досліджень та інтерпретацій, завдяки чому буде сформовано повне уявлення про етнографічні скарби села Гать.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM JEGYZÉK

PUBLIKÁLATLAN FORRÁSOK

1. Gáti előjárói hivatal jegyzőkönyvei, 2021.

MONOGRÁFIÁK, SZAKKÖNYVEK

2. Balassa Iván, Ortutay Gyula. *Magyar néprajz*. Corvina Kiadó, Békéscsaba, 1980.
3. Balassa Iván, Ujváry Zoltán. *Néprajzi tanulmányok*. Debrecen, 1982.
4. Banó István, Bihari Anna, Erdélyi Zsuzsanna, Erdész Sándor, Kríza Ildikó, Küllős Imola. *Magyar néprajz V. Népköltészet*. Akadémia Kiadó, Budapest, 1988.
5. Berze – Nagy János, György Lajos, Horger Antal, Solymossy Sándor, Szendrey Zsigmond, Tolnai Vilmos, Viski Károly, Zlinszky Aladár. *A magyarság szellemi néprajza*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1935.
6. Botlik József. *Gát. Száz magyar falu könyvesháza Kht*. Budapest, 2001.
7. Ferenczi Imre, Szathmári István, Bodnár Ferenc, Végh József Mihály. *Néprajz és nyelvtudomány IX*. József Attila Tudományegyetem, Szeged, 1965.
8. Ilyefalvi Emese. *Ráolvasások. A magyar folklór szövegvilága. 2/B*. Balassi Kiadó, Budapest, 2014.
9. Kész Margit, Kész Barnabás, Gál Adél, Mónus Dóra, Csurman-Puskás Anikó. *Adalékok a kárpátaljai magyar folklór tanulmányozásához*. Beregszász, 2020.
10. Király István. *Világirodalmi lexikon 4. kötet* (Grog-Ilv). Akadémia Kiadó, Budapest, 1975.
11. Kósa László. *A magyar néprajz tudománytörténete*. Osiris, Budapest, 2001.
12. Lehoczky Tivadar. *Bereg vármegye monográfiája*. Pollacsek Miksa Könyvnyomdája, 1831.
13. Nagy Olga. *A táltos törvénye*. Népmese és esztétikum. Kriterion Könyvkiadó, Budapest, 1978.
14. Ortutay Gyula. *Magyar néprajzi lexikon 1. kötet A-E*. Akadémia kiadó, Budapest, 1977.
15. Ortutay Gyula. *Magyar néprajzi lexikon 2. kötet F-Ka*. Akadémia kiadó, Budapest, 1979.
16. Ortutay Gyula. *Magyar néprajzi lexikon 3. kötet K-Né*. Akadémia kiadó, Budapest, 1980.
17. Ortutay Gyula. *Magyar néprajzi lexikon 4. kötet N-Szé*. Akadémia kiadó, Budapest, 1981.
18. Ortutay Gyula. *Magyar néprajzi lexikon 5. kötet Sz-Zs*. Akadémia kiadó, Budapest, 1982.
19. Pócs Éva. *Ráolvasások. A magyar folklór szövegvilága. 2/A*. Balassi Kiadó, Budapest, 2014.
20. Ujváry Zoltán, Szabó László, Kósa László, Kunt Ernő, Pócs Éva, Tátrai Zsuzsanna, Bárány János. *Magyar néprajz VII. Népszokások, néphit, népi vallásosság*. Akadémia Kiadó, Budapest, 1990.
21. Vajda Mária. *"Komádiba, Tótiba, bocskorban jár a liba" Bosszantó folklórhagyományok*. Gondolat, Budapest, 2006.
22. Varga Mária. *Falucsfók a Tapolcai járásban*. ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke, Budapest, 1987.

23. Vöő Gabriella. *Magyar Népmesekatalógus 7/A. A magyar népmesék tréfakatalógusa* (AaTh 1350-1429). Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatócsoport, Budapest, 1986.

24. Zubánics László, Dupka György. *Szépasszony dombja*. Kárpátaljai történeti és helyi mondák. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2014.

TUDOMÁNYOS TANULMÁNYOK ÉS SZAKCIKKEK

25. Benedek Katalin. *Gergely pápa története*. [Egy novellamese stilisztikai és szerkezeti vizsgálata]. Az MTA Néprajzi Kutató Csoportjának Évkönyve, 1980

26. Dobos Ilona. *Az „igaz” történetek műfajának kérdéséről*. Ethnographia, A magyar néprajzi társaság folyóirata, 1964, 2.sz.

27. Erdélyi Margit. *A mese mint sajátok műfaj*. Irodalmi szemle: a Szlovákiai Írók Szövetségének irodalmi folyóirata, 2013.

28. Fischer Eszter. *A népmese és a gyermeki tudattalan*. Lélektan, 2001

29. Kész Margit. *Népmesekutatás lehetőségei Kárpátalján a 21. században*. Értékek és kihívások II., Autdor-Shark, Ungvár, 2016.

30. Kész Réka, Márku Anita. *Párhuzamok a feliratos falvédők és az internetes mémek között*. Nyelvek és nyelvváltozatok térben és időben Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból IV, 2018.

31. Keszeg Vilmos. *Megjegyzések a népi írásbeliség globális vizsgálatához*. Oralitás és írás a népi kultúrában. Budapest, 1995.

32. Korner Tamás. *Mutatvány a készülő magyar hiedelemmonda katalógusból*. A halál és a halottak. Ethnographia, 1970.

33. Landgraf Ildikó. *A finn és magyar mondák típusairól*. Hungarologische Beiträge 5. Universität Jyväskylä, 1995.

34. Pócs Éva. *Igézet, szemverés: a nézéssel való rontás hiedelmei és rítusai*. Létünk, 2003, 2. sz.

35. Polner Zoltán. *A népi imádságok és a Krisztus-legendák szentjei*. SZÉPHALOM 18., a Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve, 2008

36. Takács Lajos. *A paraszti írásbeliség XVII. századi történetéhez*. Az MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának Közleményei (31. kötet, 3-4. szám)

DIGITÁLIS ADATBÁZISBÓL ÉS A VILÁGHÁLÓRÓL FELHASZNÁLT ANYAGOK

37. Kopasz Gyula. *Fejezetek Gát múltjából*. Kárpátalja.ma kárpátaljai magyar hírportál. Elérhető: <https://karpatalja.ma/karpatalja/tudomany/fejezetek-gat-multjabol/> (Utolsó letöltés: 2021. 05. 04.)

Adatközlők:

- 38. Csontos Ilona (1932 – 2020)
- 39. Csontos Jolán-Margit (1938-) nyugdíjas
- 40. Domonkos István (1971-) kőműves
- 41. Kacsó Angéla (1975-) munkanélküli
- 42. Lőrinc Dezső (1968-) gyári munkás és falusi gazdálkodó
- 43. Lőrinc Margit (1947-) nyugdíjas
- 44. Lőrinc Valentina (1972-) a helyi középiskola munkatársa
- 45. Pallagi István (1966-) falusi gazdálkodó

MELLÉKLETEK

1.sz. melléklet

A paraszti írásbeliség legősibb formája a fejfák. A fejfák változása az elmúlt században

Gyűjtötte: Lőrinc Ingrid (Gát, 2021. 05. 01.)

2.sz. melléklet
Guzsaly és guzsalypálca

Gyűjtötte: Lőrinc Ingrid (Gát, 2021. 04. 17.)
Tulajdonos: Gáti Kovács Vilmos Középiskola Tájmuzeuma

3. sz. melléklet

Az irányított beszélgetések kérdései

1. Milyen mesét meséltek Önnek a szülei, nagyszülei? Olyat, amelyet nem könyvből olvastak, de ők is a faluban hallottak az öregektől:

- Meséltek-e állatokról?

a. ravasz róka: pl.: vert viszi veretlent

b. az ember a legerősebb, még pl. a medvénél, farkasnál is

c. a kecskét pappá szentelik

2. Ismer-e varázslatot, csodálatos eseményekről szóló mesét:

- kísértetekről szóló történetet) pl_ lólábú, emberevő halál, csonkakezű lány stb.)

3. Ismer-e Mátyás királyról szóló mesét?

4. Ismer-e vicces, tréfás meséket: A három sejp jány pl.

5. Hogyan keletkezett a föld? Milyen alakú?

- Mi tartja a földet (tenger fenekéről hozott földből lett, cethalak tartják stb.)?
- Mi okozza a földrengést?
- Milyen alakú az ég?
- Mire lehet következtetni az égbolt színéből? Hol a világ vége? Hol a vilá közepe? Miért?

6. Mi okozza a napfogyatkozást?

- Mi látható a holdban? Hogy került oda (pl. Dávid és Cicelle)?
- Szokás volt - e az újholdat köszönteni? Hogyan? Valamilyen betegség esetén imádkoztak - e a holdhoz?
- Mit volt szokás végezni fogyó holddal, növvő holddal, újholdkor és holdtöltekor? Mit nem volt szabad? Miért?
- Milyen csillagképeket ismer? Mit tud történetükről? Lehet-e a csillagokból valamire következtetni?

7. Hogyan keletkezik a szél? Honnan ered? Miből jósolnak a szeles időre?

8. Miért keletkezik a szivárvány? Szabad - e rámutatni? Hogyan jósolnak a színeiből?

9. Ismer- e olyan imát, amely úgy végződik, hogy aki ezt az imádságot elmondja, három bűne megbocsájtást nyer.

- Én lefekszem én ágyamba.... kezdetű imát
- Fehér rózsza Mária.... kezdetű imát stb.)

10. Ismernek - e olyan történeteket, amelyek Jézus és Szent Péter, illetve Szűz Mária földönjárásáról szólnak?!

11. Milyen növények, állatok és tárgyak keletkezéséhez fűződnek ilyen történetek, eredetmagyarázatok (pl. a fűzfa elbűjtotta a szent családot, a teknős abból az asszonyból lett, aki nem adott Jézusnak kenyeret, galamb elárulta Jézust)?

12. Hallott-e arról, hogy az átok fogott valakin? Írjuk le a történetet! Hallott-e arról, hogy fogadott böjt, ráböjtölés eredménnyel járt? Min, mennyi ideig böjtölt az illető?

13. Előfordult-e, hogy valakit megétettek? Milyen célból, mivel? Szó szerint jegyezzük le a történeteket!

14. Hallottak-e olyanról, hogy betegséget másra küldtek át (pl. keresztútra kitett tárgyra)? Milyen szöveg kíséretében? Gyógyítottak- e olyan imádsággal, aminek a kezdete : „Mikor Krisztus Urunk a földön járt...” ?

15. Gyógyítottak- e úgy, hogy számoltak vagy visszafelé számoltak közben? Mit mondtak? Hallottak - e olyan esetről, hogy szemmel megverték valakit? Kinek volt ártó szeme? Hogy védekeztek ellene? Hogy gyógyították meg?

16. Van-e minden házban kígyó (csuszó)? Szabad-e bántani? hallott-e arról szóló történetet, hogy elpusztították és a családban hirtelen meghalt valaki?

17. Mikor jár vissza a halott? Volt-e ilyen eset? Hogyan szűnt meg?

18. Hallott-e arról, hogy valakinek ördög, a gonosz volt a szeretője, jóban volt vele?

19. Milyen külsejű és tulajdonságú ember volt a boszorkány? Kiből lesz, hogy tanulja a tudományt? Milyen alakban jelenik meg? Hogy lehet felismerni? Védekezni ellene?

20. Hogyan lehet gyógyítani a rontását?

21. Fűződnek-e történetek a településhez, annak valamely épületéhez, romjához, járt-e ott valamilyen nevezetes személy?

22. Kapcsolódik-e vicces történet a településhez? Hogyan csúfolják mások a a gátiakat?

23. És a gátiak a szomszédos falvak lakóit? Van-e magyarázata a csúfolódásnak?
24. Emlékeznek-e arra, amikor a faluból Amerikában dolgoztak? Vannak-e ehhez kapcsolódó ismert történetek? Esetleg vicces történetek?
25. Katonatörténeteket meséljenek!
26. Van-e a településen olyan történet, amit mindenki ismer, de csak a falusiak tudják, honnan ered.
27. Egyéb.

Ім'я користувача:
Моца Андрій Андрійович

ID перевірки:
1007900728

Дата перевірки:
18.05.2021 00:09:37 EEST

Тип перевірки:
Doc vs Internet

Дата звіту:
18.05.2021 00:19:54 EEST

ID користувача:
100006701

Назва документа: LorincIngrid_Szakdolgozat_2021_BA

Кількість сторінок: 57 Кількість слів: 13114 Кількість символів: 103920 Розмір файлу: 1.26 MB ID файлу: 1007993802

0.9% Схожість

Найбільша схожість: 0.27% з Інтернет-джерелом ([http://genius-ja.uz.ua/images/files/kupas-barnabas\(1\).pdf](http://genius-ja.uz.ua/images/files/kupas-barnabas(1).pdf))

0.9% Джерела з Інтернету

21

Сторінка 59

Пошук збігів з Бібліотекою не проводився

0% Цитат

Вилучення цитат вимкнене

Вилучення списку бібліографічних посилань вимкнене

0% Вилучень

Немає вилучених джерел